МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0133-з
спеціальності 013 «Початкова освіта» освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
М. М. Миколаєнко

Керівник: професор кафедри дошкільної та початкової освіти, д. пед. н.,
професор _____ М. Д. Дяченко

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н. _____ Н. В. Вахняк

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____» _____2024__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Миколаєнко Мальвіні Миколаївні

1. Тема роботи: «Розвиток творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності»
керівник роботи Дяченко Марія Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор затверджена наказом ЗНУ від 24 вересня 2024 р. № 1446-с. 316-с

2. Строк подання студентом роботи: 02 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): висвітлити теоретичні засади розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності; розкрити наукові витоки ключових понять дослідження; охарактеризувати принципи розвитку творчого потенціалу молодших школярів; визначити та обґрунтувати педагогічні умови розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності й експериментально перевірити їхню ефективність.

5. Перелік графічного матеріалу: 13 таблиць, 3 рисунка за результатами дослідження.

Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Дяченко М. Д.	03.02.24 р	03.02.24 р
Розділ 1	Дяченко М. Д.	15.04.24 р.	15.04.24 р.
Розділ 2	Дяченко М. Д.	14.09.24 р.	14.09.24 р.
Висновки	Дяченко М. Д.	18.11.24 р.	18.11.24 р.

7. Дата видачі завдання: 03.02.24 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	Виконано
2	Написання вступу	квітень	Виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	Виконано
4	Написання другого розділу	липень-вересень	Виконано
6	Написання висновків	жовтень	Виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	Виконано
8	Захист	грудень	Виконано

Студент _____ Миколаєнко М. М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Дяченко М. Д.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю. Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 78 с., 13 таблиць, 3 рисунка, 97 джерел, 3 додатка.

Мета дослідження – обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності.

Об’єкт дослідження – творчий потенціал молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності.

Методи дослідження: аналіз наукової та навчально-методичної літератури; узагальнення; педагогічний експеримент, спостереження, усне опитування, бесіда; статистичні методи.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в: розкритті проблеми розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності; висвітленні змісту понять «творчий потенціал молодших школярів», «творчі здібності дитини»; характеристиці принципів розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні форм та методів розвитку творчого потенціалу молодших школярів; в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності.

Галузь використання: заклади освіти.

КРЕАТИВНІСТЬ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОЧАТКОВА ОСВІТА, РОЗВИТОК, ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ, ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ, ТВОРЧІСТЬ.

SUMMARY

Mykolaienko M. M. Development of Creative Potential of Younger Students in the Process of Educational Activity

Qualifying work of the master. Zaporizhizha National University. Zaporizhzhia, 2024.

The qualification work is devoted of the formation of development of creative potential of younger students in the process of educational activity/

The purpose of the study is the substantiation and experimental verification of the pedagogical conditions for the development of the creative potential of younger schoolchildren in the process of educational activity.

The object of research is the creative potential of younger schoolchildren.

The subject of the research is the pedagogical conditions for the development of the creative potential of younger schoolchildren in the process of educational activity.

Research methods: analysis of scientific and educational and methodological literature; generalization; pedagogical experiment, observation, oral survey, conversation; statistical methods.

Objectives of the study:

1) highlight the theoretical foundations of the development of the creative potential of younger schoolchildren in the process of educational activity;

2) reveal the scientific origins of the key research concepts;

3) describe the principles of developing the creative potential of younger schoolchildren;

4) to determine and substantiate the pedagogical conditions for the development of the creative potential of younger schoolchildren in the process of educational activity and experimentally verify their effectiveness.

The theoretical significance of the obtained results consists in: revealing the problem of developing the creative potential of younger schoolchildren in the process of educational activity; highlighting the content of the concepts “creative potential of younger schoolchildren”, “creative abilities of a child”; characteristics of the principles of development of the creative potential of younger schoolchildren.

The practical significance of the obtained results lies in determining the forms and methods of developing the creative potential of younger schoolchildren; in the substantiation and experimental verification of pedagogical conditions for the development of the creative potential of younger schoolchildren in the process of educational activity.

The obtained results can also be used by students of the specialty: 013 “Primary Education” in the process of preparing course and diploma theses.

Key words: reativity, younger schoolchildren, pedagogical conditions, educational activity, primary education, development, creative potential, creative abilities, creativity.

ЗМІСТ

Вступ……. 9
Розділ 1. Теоретичні засади розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності……..…… 12
1.1. Наукові витоки ключових понять дослідження……. 12
1.2. Принципи розвитку творчого потенціалу молодших школярів……... 31
Розділ 2. Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів ……...…… 49
2.1. Організація педагогічного експерименту…….. 49
2.2. Педагогічні умови розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності…….…….. 56
2.3. Результати педагогічного експерименту та динаміка розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності……. 73
Висновки…….. 83
Список використаних джерел…… 87
Додатки…… 96

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

МОНУ – Міністерство освіти і науки України

НУШ – Нова українська школа

ПО – початкова освіта

ВСТУП

Розвиток громадянського суспільства, реалізація нових ідей, формування й удосконалення системи ціннісних орієнтацій значною мірою залежать від творчої активності кожної людини та її перетворювальної діяльності, результативність якої зумовлюється не лише наявністю суспільних вимог до якості виконання роботи, але і творчих здібностей особистості. Проблема особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України є важливою в контексті євроінтеграції, що посилює актуальність проблеми розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності. Розвиток творчого потенціалу громадян України сприятиме їхній інтеграції в європейське культурне середовище, сприяє розвитку активної громадянської позиції, соціальної відповідальності, участі в житті суспільства, міцненню соціальної згуртованості та розвитку демократичних інститутів в Україні.

Питання творчого розвитку особистості, проблеми креативності, творчості та творчого потенціалу, зокрема розвитку його в молодших школярів висвітлено О. Антоновою, Н. Антюховою, Ю. Бистровою, Ю Бурловою, В. Вербецем, Дж. Гілфордом, Д. Доценко, В. Клименком, В. Моляко, О. Музикою, В. Рибалкою, В. Роменцем, С. Сисоєвою, І. Січко, Г. Тарасенко, Е. Торренсом та ін.

Мета дослідження – обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності.

Завдання дослідження:

1) висвітлити теоретичні засади розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності;

2) розкрити наукові витоки ключових понять дослідження;

3) охарактеризувати принципи розвитку творчого потенціалу молодших школярів;

4) визначити та обґрунтувати педагогічні умови розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності й експериментально

перевірити їхню ефективність.

Об’єкт дослідження – творчий потенціал молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності.

Для досягнення мети та завдань дослідження використано такі методи:

– теоретичні: аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури для визначення об’єкта, предмета, мети дослідження, формулювання його завдань; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для розроблення основних підходів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності, теоретичного обґрунтування педагогічних умов цього процесу;

– емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіди, педагогічні спостереження,) для визначення рівнів творчого потенціалу молодших школярів; педагогічний експеримент; статистичні методи дослідження з метою кількісно-якісного аналізу та узагальнення результатів дослідження.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в: розкритті проблеми розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності; висвітленні змісту понять «творчий потенціал молодших школярів», «творчі здібності дитини»; характеристиці принципів розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні форм та методів розвитку творчого потенціалу молодших школярів; в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності.

Результати дослідження можуть бути використані вчителями, керівниками закладів загальної середньої освіти з метою підвищення ефективності розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності.

Одержані результати можуть також бути використані студентами спеціальності 013 «Початкова освіта» у процесі підготовки курсових та кваліфікаційних робіт.

Результати дослідження пройшли апробацію під час IV Всеукраїнської

науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (20 квітня 2024 року, м.Запоріжжя, Запорізький національний університет), доповідь на тему «Педагогічні умови розвитку творчого потенціалу молодших школярів».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (97 позиції), 3 додатка. Загальний обсяг – 99 сторінок, обсяг основного тексту – 78 сторінок. Кваліфікаційна робота містить 13 таблиць, 3 рисунка.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Наукові витоки ключових понять дослідження

Головною метою освіти визнано створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства: сприяти консолідації української нації, інтеграції України в європейський і світовий простір як конкурентоспроможної та процвітаючої держави [49].

У цьому контексті особливої значущості набуває проблема розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Сьогодні гостро постає проблема оновлення освіти, створення умов для творчого самовиявлення й особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України (що підкреслюється в Національній доктрині розвитку освіти [49] та Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» [14]), бо «динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки й технологій в усьому світі, – все це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, що постійно навчається» [14]. Та й самі «сучасні реалії потребують активіза-ції розвитку особистості, її творчого потенціалу» [73, с. 47].

В українському суспільстві під впливом глобальних перетворень зро-стає соціальна роль творця нових цінностей – творчої особистості з високим рівнем духовності й загальної культури, чим зумовлюється необхідність розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Соціально-економічні трансформації, що відбулися в Україні на зламі тисячоліть, зумовили переоцінку ціннісних орієнтирів, перегляд існуючих та

пошук нових педагогічних технологій, методів і форм, оновлення змісту освітнього процесу.

Різним аспектам проблем креативності, творчості та творчого потенціалу, зокрема розвитку його в молодших школярів у процесі освітньої діяльності присвятили свої наукові праці вчені О. Антонова [2], Н. Антюхова [3], Ю. Бистрова [5], Ю Бурлова [7], В. Вербець [8], Дж. Гілфорд [94], Д. Доценко [19], В. Клименко [32; 33], В. Моляко [27; 45–47], О. Музика [27], В. Рибалка [67; 68], В. Роменець [69], С. Сисоєва [61; 62], І. Січко [74], Г. Тарасенко [83], Р. Ткач [84], Е. Торренс [96; 97] та ін.

Зрозуміти природу творчого потенціалу без розуміння сутності творчості неможливо, тому дефініція творчості є вихідним пунктом категорій і понять.

Ідеї дослідження ґрунтуються на важливих положеннях Конституції України [35], Закону України «Про освіту» [63], Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») [14], Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [36] тощо.

У довідковій літературі термін «творчість» тлумачиться як форма діяльності людини, спрямована на створення якісно нових для неї цінностей, що мають суспільне значення, тобто важливі для формування особистості як суспільного суб’єкта [75], чинник і передумова свободи людини; мислення в його вищій формі, яке проявляється як уява і яке виходить за межі відомих способів вирішення поставленого завдання, продуктивна форма активності й самостійності людини, результатом якої є відкриття, винаходи, створення нових музичних, художніх витворів, розв’язання нових завдань у праці лікаря, вчителя, художника, інженера.

Концепції творчості, що існують у науковому світі, незважаючи на їхню різноманітність, дозволили систематизувати інформацію про окремі аспекти й моменти цього феномена.

На думку В. Рибалки, «у загальному філософському контексті творчість людини є продовженням, але на якісно новому рівні, творчості природи, її складовою частиною. Суспільство і кожний його член виступають при цьому як

суб'єкт творчої діяльності. Завдяки своїй продуктивній праці й творчій думці людина здійснює подальшу перебудову природи, формує нове предметне середовище, в умовах якого розвивається людська цивілізація і сама природа» [67, с. 5].

Творчість – це фундаментальна властивість людини – створення нового – вона є вищим рівнем пізнання і пристосування людини до навколишнього середовища; це – діяльність людини, яка створює нові матеріальні й духовні цінності, що мають суспільну значущість.

У культурології творчість визначають як діяльність, результатом якої є створення якісно нових матеріальних благ та духовних цінностей. Вона має психологічний аспект і передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань, умінь, завдяки яким створюється продукт, що характеризується новизною та оригінальністю.

Незважаючи на різноманітність концепцій творчості, що існують у науковому світі, вдалося певним чином систематизувати інформацію про окремі аспекти й моменти цього феномену.

У культурології творчість визначають як «діяльність, результатом якої є створення якісно нових матеріальних благ та духовних цінностей. Вона має психологічний аспект і передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань, умінь, завдяки яким створюється продукт, що характеризується новизною та оригінальністю» [10, с. 275].

Серед сучасних філософських розробок українських педагогів – філософія людиноцентризму В. Кременя [37; 38] та філософія педагогічної дії І. Зязюна [28–30].

Філософські погляди на дефініції творчості мають давню традицію, що виникла із зародженням філософської думки загалом. Проблема творчості порушувалася у філософських роздумах про людину, в яких інтерпретація творчості та специфіки творчої діяльності співвідносилася з типом світогляду, що домінував упродовж певної епохи. Так, в античній свідомості творчість виступала у двох формах: як Божественне – акт народження (творіння) Космосу і як людське – мистецтво, ремесло. Питанням розвитку творчого мислення й методам творчості

приділялася увага в працях давніх мислителів Аристотеля, Архімеда, Геракліта Ефеського, Платона, Сократа та ін.

Як стверджував давньогрецький філософ, учень Платона – Ари-стотель, людина відрізняється від інших живих істот здатністю мірку-вати, пізнавати, діяти активно та свідомо. Але на відміну від Платона, Аристотель визнавав право на творчість лише за аристократичною людиною, яка має вільний час. Аристотель підтримував погляди Платона і в тому, що творчість повинна приносити користь для розвитку держави.

Стародавні філософи замислювалися над сутністю та механізмами пізнання людиною навколишнього світу, наголошуючи на формуванні в неї можливості бачити світ поза готовими стереотипами, які гасять особистісне бачення світу і творче натхнення особистості як механізм творчості.

Творчість в епоху Середньовіччя розглядалася як перетворення небуття у буття засобом вольового акту божественної особи. В епоху Відродження посилилося антропологічне трактування творчості: пе-рехід від культу релігійного начала до культу генія як носія творчого начала. Творчість у цей період розуміли насамперед як художню тво-рчість, як мистецтво в широкому сенсі, як творче споглядання. Саме під час Відродження виник інтерес до творчого процесу, домінуючим у європейській культурі став антропологічний підхід до осмислення творчості; визнавалося, що людина наділена творчою здатністю від природи. Упродовж цього періоду склалася інтерпретація творчості як процесу цілеспрямованої діяльності людини на основі створення но-вого і перетворення того, що вже існувало.

В часи Реформації творчість розуміли не як естетичне (творче) начало, а як дію. Лютеранство, а ще більше – кальвінізм – з їхньою суворою, ригористичною етикою акцентували на предметно-практичній діяльності, вважаючи успіхи індивіда в земних практичних справах свідченням його богообраності.

Пізніше розуміння творчості відбувалося у двох аспектах:

1) під впливом філософії пантеїзму (Бруно, Спіноза), яка відтворювала ан-тичне відношення до творчості як чогось менш суттєвого порівняно з пізнанням, що, в кінцевому результаті, є спогляданням природи;

2) під впливом протестантизму (особливо – англійського емпіризму), що трактував творчість як вдалу, але значною мірою випадкову ком-бінацію вже існуючих елементів (теорія пізнання Бекона, Гоббса, Л-кка та Юма). Творчість вважалася спорідненою з винахідництвом.

Завершена концепція творчості була створена І. Кантом у XVIII ст. Творчою діяльністю почали називати продуктивну здатність уяви; посилилося предметно-практичне, діяльнісне бачення творчості. Ф. Шеллінг акцентував увагу на тому, що творча здатність уяви – це єдність свідомої і несвідомої діяльності. Втілення діалектико-матеріалістична традиція розуміння творчості як діяльності людини, яка створює саму себе в ході історії, посилилося в емпіричному вченні (Д. Дьюї, Дж. Мід), де творчість визначалася як інтелектуально виражена форма соціальної діяльності. Д. Дьюї, наприклад, вважав творчість своєрідністю розуму, поставленого перед жорсткою необхідністю вирішення певного завдання і виходу із небезпечної ситуації. Дж. Мід, який був прагматиком, робив акцент на творчій взаємодії і самореалізації індивіда в різних соціальних групах.

Дефініції творчості у філософському розумінні притаманна подвійна природа: з одного боку, творчість трактується як інтелектуаль-ний феномен, а з іншого – як екзистенційний, що створює основу свободи особистості. За змістом – творчість духовна, за формою – частіше матеріальна, тому що в її основі лежить ідеальний образ майбутнього творіння, яке може бути втілене до цілком відчутних об’єктів (нот, слів, машин тощо).

Як зазначає В. Рибалка, «у загальному філософському контексті творчість людини є продовженням, але на якісно новому рівні, твор-чості природи, її складовою частиною. Суспільство і кожний його член виступають при цьому як суб’єкт творчої діяльності. Завдяки своїй продуктивній праці й творчій думці людина здійснює подальшу перебудову природи, формує нове предметне середовище, в умовах якого розвивається людська цивілізація і сама природа» [67, с. 5].

У результаті аналізу наукових розвідок з філософії, присвячених досліджуваному феномену, з’ясовано, що творчість, з погляду філософії, є, насамперед, працею, завзятою, кропіткою і в той же час – натхненною, яка

потребує оптимальної напруги усіх фізичних і духовних сил людини. Справжня творчість, що є соціально зумовленою діяльністю людини, завжди дає суспільно корисний і значущий результат.

У психологічних і філософських розвідках ХХ ст. найбільше ви-знання й поширення отримала діяльнісна концепція творчості: творчість – це діяльність, точніше, суб'єкт-об'єктна діяльнісна взаємодія. Діяльнісна творчість виявляє себе у вигляді змін, перетворень або створінь різних об'єктів.

Отже, філософські тлумачення творчості традиційно зводяться до діяльності, результатом якої є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей, що не мають аналогів.

У сучасній акмеології творчість розглядається в тісному зв'язку з факторами розвитку людини: суспільство, умови навчання й праці (зовнішні чинники), а також особистісні здібності, рівень мотивації, готовності до самоактуалізації, прагнення до самореалізації та постійного саморозвитку (внутрішні чинники).

Превалюючу роль в концептуалізації розвитку творчого потенціалу майбутніх журналістів, на наше переконання, відіграє наукова позиція В. Сухомлинського щодо творчості, в якій видатний педагог вбачав людську потребу, що є джерелом особистого щастя й «потужним стимулом духовного життя» [78, с. 566].

На думку видатного педагога, «творчість починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, освоєння, перетво-рення світу, при цьому людська особистість немовби зливається зі своїм духовним надбанням» [там само, с. 566].

Психолого-педагогічний аспект проблеми творчості тісно пов'язаний з виявленням і розвитком творчих рис особистості, з розробкою змісту, засобів та умов організації і здійснення творчої діяльності студента, за яких конкретне явище є об'єктом, а окремий індивід – суб'єктом. На відміну від філософського, у педагогічному аспек-ті вивчення феномену творчості значна увага звертається на новизну та суспільну значущість результатів творчої діяльності як основних її критеріїв. У педагогіці творчість розуміється як процес засвоєння матеріальних і духовних цінностей, створених людством, під час якого відбувається формування

й розвиток творчої особистості.

На думку І. Беха [5], найважливішими у формуванні творчої особистості є психологічні аспекти творчості, внутрішні процеси, а основою творчої діяльності вчені вважають механізм уяви, сприйняття, фантазії, волі.

Традиційне визначення творчості як «продуктивної людської діяльності, здатної породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення», представлене в Українському педагогічному словнику [12, с. 326], на нашу думку, не може відобразити багатогранність і складність цього феномену, як і тлумачення.

У психологічному словнику творчість розглядється як психічний процес створення нових цінностей як продовження та заміни дитячої гри; діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей [57].

Творчість є спеціальною людською діяльністю, що поєднує в собі значення як іманентної властивості людини, так і ознаки її способу іс-нування, дійсності й виявляється у примноженні матеріальних та ду-ховних цінностей, що характеризуються авторськими системами.

Значний внесок у розробку теоретичних засад механізму творчості зроблено Г. Костюком, у чиїх дослідженнях підкреслюється провідна роль «саморуху», спонтанної творчої активності у формуванні та самотворенні особистості; розкриваються такі важливі механізми саморозвитку та саморегуляції, як самооцінка й образ «Я».

Творчість перебуває у різних станах, її механізм починає працювати, коли всі її складники пропорційно розвинені та взаємно підсилюють один одного; творчість розвивається у процесі самореалізації людини.

Механізм творчості – універсальний; вищу насолоду, натхнення людина переживає не від результату свої діяльності, а від творчого процесу, в якому народжується матеріальний предмет чи знакова система, нау-кова думка, художній образ тощо.

У сучасній психологічній науці визначаються такі фази механізму творчості:

1) логічний аналіз проблеми – використання наявних знань, виникнення потреби в новому;

2) інтуїтивне рішення – задово-лення потреби в новому;

3) вербалізація інтуїтивного рішення – здобуття нового знання;

4) формалізація нового знання – формулювання логічного рішення, що символізує закономірну єдність логічного й інтуїтивного у творчості.

За словами В. Роменця, творчість – це «спеціальна людська діяльність, що поєднує в собі значення як іманентної властивості людини, так і ознаки її способу існування, дійсності й виявляється у примноженні матеріальних та духовних цінностей, що характеризуються авторськими системами» [69, с. 142].

На думку вченого, людина, яка не творить, не є нормальною істотою, бо саме через творчість простежуються можливі вияви індивідуальності людини; творчість – це боротьба з усім хворобливим, творчість – це прояснення і душевне очищення, катарсис [там само, с. 5].

Людина – не запрограмована машина, а розумне створіння, наділене душею, свідомістю, прагненням до зро-стання та вдосконалення (у духовній, професійній сферах тощо), вну-трішньою потребою постійного поступу вперед [21].

Творчість – це «продуктивна людська діяльність, здатна поро-джувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення» [58, с. 339] тощо.

На думку Т. Сущенко, творчість є результатом конкретної взаємодії соціокультурних і мікрокультурних умов, що унікально перетинаються з одиничними можливостями активності особистості та функціонального розгортання психогенетичних ресурсів [82].

Значний внесок у розробку теоретичних засад механізму творчості зроблено Г. Костюком, у чиїх дослідженнях підкреслюється провідна роль «саморуху», спонтанної творчої активності у формуванні та самотворенні особистості; розкриваються такі важливі механізми саморозвитку та саморегуляції, як самооцінка й образ «Я».

Творчість перебуває у різних станах, її механізм починає працювати, коли всі її складники пропорційно розвинені та взаємно підсилюють один одного; творчість розвивається у процесі самореалізації людини. Механізм творчості – універсальний; вищу насолоду, натхнення людина переживає не від результату свої діяльності, а від творчого процесу, в якому народжується матеріальний предмет чи

знакова система, наукова думка, художній образ тощо.

У сучасній психологічній науці визначаються такі фази механізму творчості:

1) логічний аналіз проблеми – використання наявних знань, виникнення потреби в новому;

2) інтуїтивне рішення – задоволення потреби в новому;

3) вербалізація інтуїтивного рішення – здобуття нового знання;

4) формалізація нового знання – формулювання логічного рішення, що символізує закономірну єдність логічного й інтуїтивного у творчості.

За словами В. Роменця, творчість – це «спеціальна людська діяльність, що поєднує в собі значення як іманентної властивості людини, так і ознаки її способу існування, дійсності й виявляється у примноженні матеріальних та духовних цінностей, що характеризуються авторськими системами» [69, с. 142].

На думку вченого, «людина, яка не творить, не є нормальною істотою», бо саме через творчість простежуються можливі вияви індивідуальності людини; «творчість – це боротьба з усім хворобливим, творчість – це прояснення і душевне очищення, катарсис» [там само, с. 5].

Людина – не запрограмована машина, а розумне створіння, наділене душею, свідомістю, прагненням до зростання та вдосконалення (у духовній, професійній сферах тощо), внутрішньою потребою постійного поступу вперед [21].

Контент нашого дослідження передбачає звернення до дефініції креативності, оскільки вона є основним складником творчого потенціалу особистості, на чому наголошують вчені Дж. Гілфорд [94], П. Торренс [96; 97], які визначають креативність як здатність до творчості.

Наразі проблема творчості все частіше розглядається в контексті ідеї «глобальної креативності», в рамках визнання онтологічного статусу креативних процесів. Здатність до творчості – передумова створення чогось нового, оригінального. Креативність як властивість особистості виявляється у тенденції до вирішення проблем по-новому, новими засобами, методами [9]. Креативність, що розуміється широко й універсально, завжди співвідноситься з будь-яким процесом і вказує на міру виявлення якості новизни.

З філософських позицій креативність – це особлива форма знань, шо є

ідеальним об’єктом дослідження її специфічних внутрішніх законів. Виходячи з них, особистість, здійснюючи аксіологічну рефлексію, творить світ.

Дж. Гілфорд [94] і П. Торренс [97] визначають креативність як здатність до творчого (дивергентного) мислення, Г. Браун [93] – як внутрішній процес, що спонтанно продовжується в дії.

Отже, у педагогічній науці поняття «творчість» трактується з погляду двох аспектів [72]:

1) як різноманітна та продуктивна діяльність, спрямована на перетворення навколишнього світу, примноження матеріальних і духовних багатств суспільства, причому рівень розвитку творчої особистості визначається за результатами її творчої діяльності;

2) як суттєві зміни внутрішніх вимірів особистості творця, актуалізація й реалізація його нереалізованих творчих можливостей, причому до уваги беруться не дише конкретні результати творчої діяльності людини, але враховується й динаміка потреб, мотивів, поглядів, переконань, цінностей, самосвідомості, рефлексивності та інших людських якостей, емпіричний вимір яких здійснити майже неможливо, але їхнє існування призводить до якісних змін як самої особистості, так і до змін у суспільстві, в усьому світі.

З погляду педагогіки творчість – це процес засвоєння матеріальних та духовних цінностей, створених людством, під час якого відбувається формування й розвиток творчої особистості.

Знаходячи точки дотику з багатьма науками, творчість як багатопланове поняття ще достеменно не досліджена й потребує нових злагоджених зусиль учених різних галузей науки. З філософських та соціологічних позицій творчість – це характеристика людини, яка активно перетворює дійсність, об’єктивну й суб’єктивну. При вивченні феномену творчості з позицій педагогіки акцент робиться на новизну та суспільну значущість результатів творчої діяльності як основних її критеріїв. Під творчістю в педагогіці розуміють процес засвоєння матеріальних і духовних цінностей, створених людством, під час якого відбувається формування та розвиток творчої особистості.

Аналіз першоджерел, історико-педагогічної літератури, наукових

досліджень дозволяють стверджувати, що творчість визначається як системне явище, певна сукупність взаємопов'язаних елементів: творчі можливості, творчий процес, ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей та якостей особистості, що забезпечують творчу діяльність, яку можна стимулювати і спрямовувати у певну систему. Узагальнивши окреслені науково-теоретичні підходи до дефініції творчості, можна констатувати, що:

– творчість є культурно-історичним явищем, яке вивчалося уп-родовж багатьох століть, але наразі залишається ще не достеменно дослідженим, що, на наш погляд, пояснюється невичерпністю, безмежністю і неосяжністю самого феномена й можливостей людини;

– у філософії творчість визначається як інтелектуальний і як екзистенційний феномен, який створює основу свободи особистості, її шлях до самопізнання й самореалізації;

– в акмеології творчість трактується як процес досягнення особистістю вершин (akme) самоактуалізації, причому враховується і соціальний характер творчої діяльності як засіб професійно-творчого саморозвитку людини;

– у психології творчість має особистісно-процесуальні (уява, інтуїція, творче мислення, здібності, потреби в самоактуалізації) та вольові (поведінкові) характеристики; підкреслюється, що творчість доступна кожній людині й дає можливість творчого самовиявлення й самореалізації;

– в педагогіці творчість пов'язується з процесами становлення та розвитку особистості, динаміки її самосвідомості, переконань, ціннісних орієнтирів, світогляду, мотивів; під творчістю розуміють стійку потребу особистості в нових досягненнях (предметних і духовних) за допомогою нових шляхів і передових методів тощо.

Усі визначення зводяться до того, що творчість – це процес людської діяльності, результатом якої є створення якісно нових матеріальних та духовних цінностей, і яка оцінюється за своєю соціальною значущістю, новизною, оригінальністю, неповторністю, унікальністю. Це – вища форма активності та самостійності діяльності людини, її істинна сутність, джерело розвитку і прогресу суспільства.

Особливо значущим у цьому контексті є розуміння особистості видатним психологом сучасності В. Рибалкою, представлене в програмі «Особистість XXI століття», – як системного, соціально-психолого-індивідуального, культурно-історичного, діяльнісного утворення, в якому концентруються, зберігаються, примножуються, використовуються, через яке передаються і трансформуються при переході від покоління до покоління особистостей постійно зростаючі цінності цивілізації» [68, с. 558]. Саме такою, на наше переконання, має бути творча особистість журналіста нового, третього тисячоліття.

Людина від природи – творець, бо приречена створювати те, чого в навколишньому середовищі та соціумі досі не існувало. Здатність творити максимально виявляється у новаторському розв'язанні найскладніших проблем людського буття, мінімально – в готовності реалізувати вже відомі завдання оригінально, новими способами.

Актуальною є позиція В. Моляко, згідно з якою творча особистість має вищий ступінь розвитку, підготовленості до конкретних видів діяльності, до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуків виходу з кризових станів [47, с. 4].

Нам імпонує висловлювання В. Клименка про те, що «творча людина – зрячий серед сліпих. Коли вона відкриває задачу (нерозгадану таєм-ницю) і відчує її гострі кути, то вона знає, куди йти і над чим працю-вати, бачить те, що не бачать і не відчувають інші» [33, с. 13]. Саме таких «зрячих» людей сьогодні не вистачає українському суспільству для його успішного руху в майбутнє.

Особистість, на думку Т. Сущенко, – це обличчя студента, його доля, звички, емоційні стани, мотиви поведінки. Це його погляди, почуття і прагнення, його вибір в стиль життєдіяльності, спосіб вираження свого внутрішнього духовного світу, ставлення до Батьківщини і світу, до кожної окремої людини [82].

Психолого-педагогічний аспект проблеми творчості пов'язаний з виявленням і розвитком творчих рис особистості, з розробкою змісту засобів та умов організації творчої діяльності, під час якої відбуваєть-ся формування і розвиток творчої особистості.

У педагогіці творчість визначається як вид людської діяльності, для якої характерна наявність протиріччя, проблемної ситуації або творчого завдання, що

має особистісний, процесуальний і результативний аспекти.

У філософському визначенні поняття «творчий потенціал особистості» є багатогранним. Воно трактується як обдарованість людини, як здатність до активної самореалізації, як прагнення до вищих етичних ідеалів, як фонд і сукупність можливостей реалізації нових на-прямів діяльності суб'єкта творчості [43].

Як стверджує Т. Третяк, говорячи про науково-технічну творчість, творчий потенціал людини «тримається» на трьох основних «китах»: інформація, обізнаність людини щодо розв'язування актуальної проблеми, знання, свого роду «будівельний матеріал»; прийоми, методи, способи, стратегії, необхідні для вирішення проблеми, так званий «інструмент»; мотивація, воля, впевненість людини в собі [85, с. 54].

Творчий потенціал можна визначати і як сукупність творчих здібностей, необхідних для творчої діяльності. Ядром творчого потенціалу є внутрішні фактори особистості – важливі чинники саморозвитку людини, самореалізації, самодіяльності, вільних дій і вчинків.

У психології виокремлюються виділяє основні ознаки творчих здібностей: індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої; індивідуальні особливості, які впливають на успішність виконання певної діяльності або багатьох видів діяльності.

Згідно з визначенням, яке пропонує культурологічний словник, творчий потенціал – це інтегральна категорія людини, ядро її сутнісних сил, які виражають міру активності індивіда в процесі його самореалізації. Джерелом творчої активності людини є інформаційно-енергетичний обмін.

На думку В. Рибалки, особистість доцільно вивчати відповідно до трьох методологічних підходів:

1) гуманістичного, що аналізує особистість у соціально-психологічному та індивідуальному вимірах (індивід, особистість, суб'єкт, індивідуальність);

2) діяльнісному, який розглядає особистість у контексті її діяльності та поведінки (дії, уміння, навички, знання);

3) генетичному («часовому» або «віковому»), що характеризує рівень

розвитку якостей особистості, її задатків, здібностей на певному віковому етапі становлення індивіда як особистості.

Означені підходи мають системні зв'язки й разом утворюють базові параметри цілісної психологічної структури особистості [67].

У психології творчий потенціал розглядається як сукупність умінь, навичок, можливостей, що визначають рівень розвитку особистості. В. Моляко доводить, що творчий потенціал складається з природних здібностей, спрямованості інтересів, загального інтелекту, швидкості засвоєння нової інформації, допитливості, бажання створювати щось нове, наполегливості, цілеспрямованості, працьовитості; зі швидкого оволодіння професійними вміннями та навичками, майстерністю виконання певних дій; здатністю до реалізації власних стратегій і тактики вирішення різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій.

Особливо вартісною для вирішення проблеми розвитку творчого потенціалу, на нашу думку, є концепція формування творчої особистості та реалізації її творчого потенціалу, яку розробив психолог В. Моляко. Визначаючи творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує міру можливос-тей здійснювати творчу діяльність, готовність та здатність до творчої самореалізації та саморозвитку, вчений називає його системою, яка абсолютно прихована від зовнішнього споглядання та й сам носій творчого потенціалу не завжди усвідомлює його присутність і не надає значення своїм творчим здібностям. А їх можна розпізнати лише за результатами його діяльності, за нестардатно створеним оригінальним продуктом. Творчий потенціал стає не уявною, а реальною, прогнозованою цінністю лише тоді, коли реалізовується у винаходах, конструкціях, книгах, картинах, фільмах тощо.

Загальна структура творчого потенціалу (за В. Моляко) складається із задатків, нахилів, інтересів, їх спрямованості й частоти, загального інтелекту, швидкості засвоєння нової інформації, допитливості, бажання створювати щось нове, наполегливості, цілеспрямованості, працелюбності; із швидкого оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здібності до реалізації власних стратегій і тактик різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних не-

стандартних, екстремальних ситуацій [45–47].

Цінним у контексті нашого дослідження є визначення загальної структури творчого потенціалу (за В. Моляко), яка складається із задатків, нахилів, інтересів, їх спрямованості й частоти, загального інте-лекту, швидкості засвоєння нової інформації, допитливості, бажання створювати щось нове, наполегливості, цілеспрямованості, працелюбності; із швидкого оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здібності до реалізації власних стратегій і тактик різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій [46].

Творча особистість, на думку В. Моляко, має вищий ступінь розвитку, підготовленості до конкретних видів діяльності, до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуків виходу з кризових станів, до найбільш конструктивної, раціональної поведінки в так званих, граничних станах [45, с. 4].

Духовно-творчий потенціал став предметом ґрунтовних досліджень В. Вербеця. Означений феномен вчений визначає як цілісну соціально-психологічну структуру особистості, що інтегрує в собі психофізіологічні, історико-генетичні, інформаційно-енергетичні, інтелектуально-творчі, морально-етичні та соціально-кваліфікаційні елементи [8].

Дослідник також багато уваги приділяє труднощам становлення та розвитку духовно-творчого потенціалу студентів: відсутність педагогічної цілеспрямованості в роботі творчих колективів; брак аматорських колективів та молодіжних громадських організацій; велика дистанція між педагогічними й духовно-творчими завданнями; акцент на методику авторитарної педагогіки в навчально-виховній роботі, яка певною мірою обмежує соціальну активність та творчу енергію майбутнього фахівця й створює дистанцію між морально-етичним полем особистості та вузівським середовищем.

Структура духовного потенціалу складається з можливостей суб’єкта, які ще не розвинені в творчі здібності; із внутрішніх (суб’єктивних) можливостей, які активізують реалізацію творчих здібностей; характеру впливу суб’єкта на предмет творчості.

Кожна особистість є індивідуальною, унікальною і відрізняється від інших

рівнем розвитку мотивів, рис характеру, творчих умінь й особливостями психічних процесів, що сприяють успішній творчій діяльності людини.

Зазвичай поняття «творча особистість» розглядають через дефініції творчого потенціалу, крізь призму прояву індивідуа-льного творчого стилю діяльності, ступеня творчої активності. Творча особистість має високий рівень знань, прагнення до нового, оригінального, незвичайного, що не підходить під певні стандарти й шаблони.

Для творчої особистості потреба у творчості є життєво необхідною, а творчий підхід і творчий стиль діяльності – нормою.

Серед основних творчих якостей особистості С. Сисоєва виокремлює:

1) підсистему спрямованості:

– позитивне уявлення про себе (адекватна самооцінка), бажання пізнати себе;

– творчий інтерес, допитливість;

– потяг до пошуку нової інформації, фактів, мотивація досягнення;

2) підсистему характерологічних особливостей:

– сміливість; готовність до ризику;

– самостійність;

– ініціативність; упевненість у своїх силах та здібностях;

– цілеспрямованість;

– наполегливість;

– уміння довести розпочату справу до кінця;

– працелюбність;

– емоційна активність;

3) підсистему творчих умінь:

– проблемне бачення;

– здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей;

– здатність до дослідницької діяльності;

– розвинуте уявлення, фантазія;

– здатність до виявлення протиріч;

– здатність до подолання інерції мислення;

– уміння аналізувати, інтегрувати та систематизувати інформацію;

– здатність до продуктивного міжособистісного спілкування;

4) підсистему індивідуальних особливостей психічних процесів:

– напруженість уваги, альтернативність мислення;

– дивергентність мислення;

– точність мислення;

– асоціативність пам’яті;

– свіжість, самостійність, цілісність, синтетичність сприйняття;

– пошуково-перетворювальний стиль мислення [71].

Досить актуальною та цікавою є наукова позиція С. Сисоєвої щодо педагогічних механізмів розвитку творчих можливостей. Розглядаючи їх як сукупність творчих якостей особистості, що відображають специфіку її спрямованості, творчі вміння та індивідуальні особливості психічних процесів, дослідниця зазначає, що рівень сформованості творчих можливостей особистості – «спрямованість, визначені психічні процеси, що виступають у діалектичній єдності й нерозривному зв’язку» – відображає рівень розвитку і ступінь актуалізації творчого потенціалу [там само].

На думку С. Сисоєвої, подальший розвиток їх потенційної частини повинен «враховувати взаємозумовленість і взаємозалежність природженого і набутого компонентів у структурі» творчої особистості [там само].

Як уже зазначалося, в педагогіці творчість визначається не лише як набір певних конкретних результатів творчої діяльності особистості, які можна спостерігати, але і як динаміка потреб, мотивів, поглядів, переконань, цінностей, самосвідомості, рефлексії та інших людсь-ких якостей, емпіричний вимір яких здійснити майже неможливо [72].

Ці ознаки впливають на якісні зміни самої особистості, на її взаємини з довкіллям, на рівень особистісної свободи й відповідальності за неї, на розвиток потенційних можливостей людини.

Творчі здібності індивіда, які виявляються у здатності до продукування принципово нових ідей, окреслюються терміном «креативний», що є мовним запозиченням з англійської (creativity, creative). Проблема креативності досліджувалася в різних галузях, що зумовило різноаспектність визначення

поняття, засобів і методів формування цієї якості як однієї із сутнісних рис особистості. Явище креативності стало об’єктом багатьох досліджень.

У зарубіжних джерелах терміном «creativity» позначається все, що має відношення до створення чогось нового; сам процес створення; продукт, який отримують у процесі створення; чинники цього процесу.

Часто поняття «креативність» вживається як синонім до слова «творчість», як універсальна властивість буття. За визначенням Е. Торренса, креативність – це творча, новаторська діяльність, що включає в себе підвищену чутливість до проблем, до дефіциту або суперечливості знань, дії щодо визначення цих проблем, з пошуку їх рішень на основі висунення гіпотез, з перевірки та зміни гіпотез, з формулювання результату рішення. Для оцінки креативності використовуються різні тести дивергентного мислення, особистісні опитувальники, аналіз результативності діяльності [97].

Вчений пропонує використовувати з метою сприяння розвитку творчого мислення навчальні ситуації, що характеризуються незавершеністю або відкритістю для інтеграції нових елементів, заохочуючи до формулювання багатьох питань [там само].

Творчий потенціал особистості визначається як складна система генетичних та психологічних властивостей, інтегральна цілісність природних і соціальних сил людини, сукупність здібностей та можли-востей до здійснення творчої діяльності, продукування творчих стртегій і тактик, що дозволяють знаходити унікальне, принципово нове вирішення проблем, забезпечення суб’єктивної потреби особистості у творчій самореалізації та саморозвитку.

У вирішенні проблеми розвитку творчого потенціалу особистості перетинаються інтереси філософії, історії, педагогіки, психології, економіки, генетики, фізіології, ергономіки, тому до дефініції творчого потенціалу існують різні наукові підходи, що ґрунтуються на визначенні предмета, цільових установок, методологічної основи поняття.

Аналіз наукових розвідок з філософії, присвячених досліджуваному феномену, засвідчив, що творчість, з погляду філософії, є насамперед працею, завзятою, кропіткою і в той же час – натхненною, яка потребує оптимальної

напруги усіх фізичних і духовних сил людини. Справжня творчість, що є соціально зумовленою діяльністю людини, завжди дає суспільно корисний і значущий результат.

У філософських і психологічних розвідках ХХ ст. найбільше визнання і поширення отримала діяльнісна концепція творчості: творчість – це діяльність, точніше, суб'єкт-об'єктна діяльнісна взаємодія. Діяльнісна творчість виявляє себе у вигляді змін, перетворень або створінь різних об'єктів. Саме такої діяльнісної творчості, на наше переконання, сьогодні чекає від викладачів українське суспільство.

Психолого-педагогічний аспект проблеми творчості тісно пов'язаний з виявленням та розвитком творчих рис особистості, з розробкою змісту, засобів та умов організації і здійснення творчої діяльності, за яких конкретне явище є об'єктом, а окремий індивід – суб'єктом.

На відміну від філософського, у педагогічному аспекті вивчення феномену творчості значна увага звертається на новизну та суспільну значущість результатів творчої діяльності як основних її критеріїв. У педагогіці творчість розуміється як процес засвоєння матеріальних та духовних цінностей, створених людством, під час якого відбувається формування і розвиток творчої особистості.

Аналіз першоджерел, історико-педагогічної літератури, наукових досліджень дозволяють стверджувати, що більшість учених визначають творчість як системне явище, певну сукупність взаємопов'язаних елементів: творчі можливості, творчий процес, ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей та якостей особистості, що забезпечують творчу діяльність, яку можна стимулювати і спрямовувати у певну систему.

Отже, в процесі аналізу наукової літератури з окресленої проблеми з'ясовано, що чіткі межі визначення поняття «творчий потенціал» відсутні: його трактують як творчі здібності, творчу діяльність, як синонім творчої активності. Така багатозначність у визначенні творчого потенціалу й характер нашого дослідження зумовили необхідність розгляду еволюції, виявлення сутності та природи творчого потенціалу особистості як соціального явища.

1.2. Принципи розвитку творчого потенціалу молодших школярів

Творчість виникає й розвивається як результат конкретної взаємодії всезагальних соціокультурних і особливих мікрокультурних умов, які досить унікально перетинаються з одиничними можливостями як особистісно-індивідуального розкриття активності рефлексуючої особистості, так і функціонального розгортання психогенетичних ресурсів.

Творчий потенціал як індивідуально-психічні особливості особистості розглядаються наукою в тісному зв'язку з діяльністю. Розвиваючись в процесі діяльності, здібності детермінують саму діяльність, підвищуючи її якісний рівень. Для здійснення тієї чи іншої діяльності необхідні специфічні здібності, вони не є якоюсь «одиничною» властивістю, вони, входячи в цілісну систему властивостей особистості, забезпечують кінцевий успіх у конкретному виді діяльності. Загальнопедагогічні здібності є не лише передумовою успішної діяльності вихователя, але і своєрідним відображенням її структури.

Індивідуальні особливості особистості пов'язані з характеристикою професійної придатності вихователя (відповідність обраній професії, інтересів, схильностей, потреб, індивідуальних рис характеру). В процесі діяльності відбувається поступова деформація природних властивостей людини, зумовлена вимогами діяльності; проявляються ті якості фахівця, які в подальшому увійдуть у структуру його особистості.

Психолого-педагогічні тлумачення творчого потенціалу зводяться до наступного визначення: обдарованість людини, здатність до активної самореалізації, прагнення до вищих етичних ідеалів, сукупність можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб'єкта творчості. Під творчим потенціалом розуміють інтегративну властивість особистості, що характеризує міру можливостей здійснення творчої діяльності, готовності та здатності до творчої самореалізації та саморозвитку.

На думку В. Моляко, «творчий потенціал складається з природних задатків і здібностей, спрямованості інтересів, загального інтелекту, швидкість засвоєння нової інформації, допитливості, бажання створювати щось нове, наполегливості,

цілеспрямованості, працьовитості; зі швидкого оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здібності до реалізації власних стратегій та тактик вирішення різних проблем, завдань, пошук виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій» [45, с. 269].

Творчий потенціал включає в себе всі властивості особистості – «мислення, волю, пам'ять, знання, переконання» [там само, с. 274], а «якісна характеристика його полягає в характері їх взаємозв'язку і спрямованості. Творчий потенціал і його прояв (активність) знаходяться у сфері якісної динаміки властивостей особистості в її співвідношенні з конкретною діяльністю» [56, с. 118].

Якісна характеристика творчого потенціалу, що виражається в «єдності особистісного «Я» й соціального, природних здібностей до творчості й необхідності їх розвитку в умовах життєдіяльності, відображає властивість особистості інтегрувати її дії щодо цілеспрямованого подолання певного протиріччя з метою виходу за межі звичайного, досягнутого, тобто це ті сили, що сприяють самореалізації вчителя музики. Саме така сила, як характеристика творчого потенціалу особистості, спонукає людину до самоствердження, самореалізації» [там само, с. 124].

Визначаючи складники творчого потенціалу, В. Моляко наголошує на «природних здібностях, загальному інтелекті, спрямованості інтересів, швидкості засвоєння нової інформації, допитливості, наполегливості, цілеспрямованості, працьовитості, бажанні створювати щось нове, швидкому оволодінні навичками та вміннями, майстерністю виконання певних дій; здатності до реалізації власних стратегій і тактики вирішення різних завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій» [45, с. 181].

Необхідно вміти їх розкрити і розвинути. На думку О. Фунтікової, «прояви творчих здібностей варіюють від великих і яскравих талантів до скромних і малопомітних, але сутність творчого процесу однакова для всіх. Різниця – в конкретному матеріалі творчості, в масштабах досягнення і їх суспільної значущості» [58, с. 286].

Творча діяльність особистості, як зауважує С. Сисоєва, «передбачає складну динаміку потреб, мотивів, поглядів, переконань, цінностей, самосвідомості,

рефлексивності та інших людських якостей, емпіричний вимір яких здійснити майже неможливо» [72, с. 41–43], але крім цього вони існують, зумовлюючи якісні зміни самої особистості, її особистісної свободи й відповідальності, взаємин із навколишнім світом, а відтак – і зміни в суспільстві, країні, нації, в усьому світі.

Серед характерних рис творчої особистості виокремлюють:

– активність (прагнення розширити сферу своєї діяльності);

– спрямованість (перевага певних мотивів, інтересів та переконань);

– ступінь усвідомлення свого ставлення до дійсності, людей, які їх оточують;

– ініціативність – «морально-психологічна риса особистості яка характеризується здатністю і схильністю до активних та самостійних дій» [12, с. 145].

Ознаками творчої особистості також вважаються швидкість думки (кількість ідей, що виникають за одиницю часу), гнучкість думки (здатність переключатися з однієї ідеї на іншу), оригінальність (здатність виробляти ідеї, що відрізняються від загальновизнаних поглядів), допитливість (відгук на проблеми навколишнього світу), здатність до розробки гіпотези, іррелевантність (логічна незалежність реакції від стимулу), фантастичність (повна відірваність відповіді від реальності при наявності логічного взаємозв’язку між стимулом і реакцією) тощо.

Кожна людина має певні здібності, потенційні можливості, але не кожна повністю розкриває і розвиває їх упродовж життя. Причина цього – в наявності двох взаємопов’язаних тенденцій становлення творчої особистості:

1) з одного боку, природні яскраві здібності можуть використовуватися особистістю в напрямку їх подальшого розвитку й удосконалення в ході творчого процесу або в напрямку якихось життєвих переваг чи особистісних інтересів та вподобань;

2) з іншого – реалізація творчих можливостей і здібностей особистості можлива в такому суспільстві, в якому творчість інтегрується.

Здатність людини до творчості в загальному розумінні є креативність. Поняття креативності, що найчастіше пов’язується з творчістю, трактується як особистісна характеристика. Розвиток особистості як інтегрованого утворення відбувається впродовж усього життя людини; одним з найважливіших критеріїв

особистості є творчість, прояв якої забезпечується розвитком уяви як внутрішнього механізму.

Особливостями творчого процесу, особистості та творчого продукту є оригінальність. Креативні продукти можуть бути дуже різноманітні за природою: нестандартне вирішення проблеми в будь-якій галузі науки й життя, певне нововведення, свіже вирішення соціальних чи освітніх проблем.

Креативність тлумачать і як різні форми прояву інтелектуальних здібностей, оскільки всі ці аспекти роботи інтелекту мають пряме відношення до успішності розв'язання тих чи інших проблемних ситуацій (за рахунок досконаліших засобів побудови ментальної картини ситуації, різноманіття й оригінальності контексту її осмислення). У багатьох дослідженнях креативний акцент робиться на виявленні психологічних механізмів і творчого потенціалу, що є в кожної особистості, але в різній кількості та якості, при цьому виникає проблема тільки у відмінності їх за рівнем і ступенем розвитку та прояву.

Особистість виходить на нові можливості самовдосконалення і професійного самовиявлення саме через творчість. Чим більше дізнається людина, тим більше вона хоче дізнатися і намагається це зробити. Звідси – поява нових робіт, відкриттів, творчих винаходів.

Творчість – це «процес створення нового, що об'єктивно здійснюється у природі або людині. Продуктами творчості є відкриття, винаходи, нові художні образи, твори» (В. Клименко [32, с. 57].

На думку В. Моляко, О. Музики «під творчістю розуміють процес створення чогось нового для даного суб'єкта» [27, с. 140]. Предмети творчості можуть бути створені ще в дитячому віці, в процесі творчої діяльності. В цьому контексті важливими є зауваження вчених про інвенції (від лат. inventio – вигадка) – як «природний шлях розвитку творчості, спонтанні відхилення в ході діяльності, що виникають у процесі наслідування. Усвідомлення та використанняінвенцій з етою отримання творчого результату є одним із механізмів спонтанного розвитку творчості та творчих здібностей [там само, с. 141].

Розвиток творчого потенціалу молодших школярів – це складний і багатогранний процес, який вимагає дотримання певних принципів. Ці принципи

спрямовані на створення сприятливого середовища для виникнення та розвитку творчих здібностей дітей.

Розглянемо основні принципи розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності.

1. Свобода самовираження:

– створення атмосфери, де дитина не боїться помилятися і висловлювати свої думки;

– заохочення різноманітних форм самовираження: малювання, ліплення, музика, гра.

– відмова від жорстких рамок і шаблонів.

Свобода самовираження є ключовим фактором розвитку творчого потенціалу молодших школярів, цей принцип передбачає створення умов, за яких дитина може вільно виражати свої думки, почуття та ідеї, не боячись критики чи осуду. Свобода самовираження дозволяє дитині експериментувати з різними формами творчості, такими як малювання, ліплення, музика, танці, письмо тощо. Коли дитина не обмежена рамками та стереотипами, вона може генерувати оригінальні ідеї та знаходити нестандартні рішення.

Свобода самовираження сприяє розвитку індивідуальності дитини, її самосвідомості та впевненості у собі. Забезпечити свободу самовираження можна через такі механізми: створення безпечного та підтримуючого середовища (дитина повинна відчувати себе комфортно та захищеною, щоб не боятися помилятися та експериментувати); заохочення творчості (важливо підтримувати будь-які творчі прояви дитини, навіть якщо вони здаються незвичайними або незрозумілими); надання можливостей для самовираження (дитина повинна мати доступ до різних матеріалів та інструментів для творчості, а також можливість брати участь у різноманітних творчих заходах); повага до індивідуальності (кожна дитина унікальна, і її творчий потенціал може проявлятися по-різному).

Свобода самовираження не означає вседозволеність – потрібно навчити дитину поважати думки та почуття інших людей, а також дотримуватися певних правил та норм і розвиток творчого потенціалу молодших школярів є важливим завданням сучасного суспільства. Свобода самовираження є необхідною умовою

для успішного вирішення цього завдання, а діти, які мають можливість вільно виражати свої думки та почуття, стають більш креативними, ініціативними та успішними у житті.

2. Підтримка індивідуальності:

– виявлення та розвиток унікальних талантів кожної дитини;

– індивідуальний підхід до навчання та виховання;

– створення умов для самореалізації.

Розвиток творчого потенціалу молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти, кожна дитина є унікальною особистістю зі своїми власними здібностями, інтересами та темпом розвитку – тому принцип підтримки індивідуальності є надзвичайно важливим у процесі розвитку творчого потенціалу. Що означає підтримка індивідуальності? Це – визнання унікальності кожної дитини, тобто педагоги повинні бачити в кожній дитині особистість зі своїми особливостями та потребами. Це – створення умов для розвитку індивідуальних здібностей, адже освітній процес має бути гнучким та адаптованим до потреб кожної дитини. Важливим є заохочення самовираження, оскільки діти повинні мати можливість вільно виражати свої думки, почуття та ідеї у творчій діяльності. Повага до індивідуального темпу розвитку дитини означає, що не потрібно порівнювати дітей між собою, адже кожна дитина розвивається у власному темпі.

Реалізувати принцип підтримки індивідуальності можна такими шляхами, як індивідуальний підхід (вчителі повинні враховувати індивідуальні особливості кожної дитини при організації навчального процесу); різноманітність форм і методів роботи (використання різних форм і методів роботи дозволяє задовольнити потреби різних дітей); створення ситуації успіху (кожна дитина повинна мати можливість відчути себе успішною у творчій діяльності); співпраця з батьками (важливо залучати батьків до процесу розвитку творчого потенціалу дитини).

Перевагами підтримки індивідуальності є:

1) розвиток творчого потенціалу, тобто діти, які відчувають підтримку та розуміння, більш схильні до творчості та самовираження;

2) підвищення мотивації до навчання, адже індивідуальний підхід робить навчання цікавим та змістовним для кожної дитини;

3) формування позитивної самооцінки, оскільки діти, які відчувають свою унікальність та цінність, мають більш позитивну самооцінку.

Підтримка індивідуальності не означає, що потрібно відмовлятися від загальних навчальних програм та стандартів, тому необхідно знайти баланс між індивідуальним підходом та загальними вимогами. Реалізація принципу підтримки індивідуальності у розвитку творчого потенціалу молодших школярів сприяє формуванню гармонійно розвинених особистостей, здатних до творчості, самовираження та успіху в житті.

3. Стимулювання допитливості:

– заохочення дітей задавати питання і шукати відповіді;

– створення ситуацій, що викликають інтерес і бажання досліджувати;

– розвиток критичного мислення.

Допитливість є природною якістю дітей молодшого шкільного віку, яка є потужним двигуном пізнання та розвитку. Стимулювання допитливості є надзвичайно важливим принципом у розвитку творчого потенціалу дітей, адже саме вона є основою для виникнення інтересу до нового, бажання досліджувати та експериментувати.

Стимулювати допитливість молодших школярів можна таким чином, як створення проблемних ситуацій (ставити дітям запитання, які потребують пошуку відповідей, спонукайте їх до роздумів та власних умовиводів); заохочення дослідження (створювати умови для того, щоб діти могли досліджувати навколишній світ, проводити експерименти та спостерігати за різноманітними явищами); використання ігрових методів, оскільки ігрова діяльність є природним середовищем для розвитку допитливості (використовувати ігри, які стимулюють уяву, логічне мислення та творчість); забезпечення різноманітності (надаватидітям можливість знайомитися з різними галузями знань, видами мистецтва та культури); підтримка інтересу (звертати увагу на інтереси кожної дитини та створюйте умови для їх розвитку); створення атмосфери підтримки (заохочувати дітей допитливо ставитися до світу, не боятися їхніх питань та завжди знаходьте час для відповідей).

Переваги стимулювання допитливості молодших школярів:

1) розвиток пізнавальної активності, адже допитливі діти більш активно досліджують світ, ставлять питання та шукають на них відповіді;

2) формування творчого мислення, оскільки допитливість є основою для розвитку творчого мислення, адже вона спонукає до пошуку нових ідей та рішень;

3) підвищення мотивації до навчання, адже діти, які цікавляться навчанням, більш мотивовані до здобуття знань та розвитку своїх здібностей;

4) формування позитивного ставлення до навчання, оскільки допитливість сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання, адже діти бачать у ньому можливість задовольнити свою цікавість та розширити свій кругозір.

Стимулювання допитливості є важливим завданням не тільки педагогів, але й батьків, тому необхідно створювати умови для розвитку допитливості дитини вдома, підтримувати її інтереси та заохочуйте до дослідження світу. Діти, у яких розвинена допитливість, мають більший творчий потенціал, вони більш успішні у навчанні та житті, вони здатні знаходити нестандартні рішення, генерувати нові ідеї та адаптуватися до змін.

4. Створення творчого освітнього середовища:

– організація простору, що надихає на творчість;

– надання доступ до різноманітних матеріалів та інструментів;

– забезпечення можливості для спілкування з творчими людьми.

Творче освітнє середовище є надзвичайно важливим фактором успішного розвитку творчого потенціалу молодших школярів, оскільки воно створює сприятливі умови для розвитку дитячої уяви, креативності, самовираження та пізнавальної активності.

Творче освітнє середовище – це простір, організований таким чином, щоб стимулювати творчу діяльність дітей, сприяти їхньому емоційному благополуччю та забезпечувати можливості для самореалізації. Воно харакеризується такими ознаками: безпека та комфорт, адже діти повинні відчувати себе безпечно та комфортно, щоб не боятися помилятися та експериментувати; різноманітність та гнучкість (середовище має бути наповнене різноманітними матеріалами та ресурсами, які можна використовувати для творчості, воно повинно бути гнучким та легко трансформуватися відповідно до потреб дітей); натхнення та естетика

(естетично привабливе середовище сприяє розвитку естетичного смаку дітей та надихає їх на творчість); співпраця та спілкування, адже середовище має сприяти розвитку навичок співпраці та спілкування між дітьми; активність та самостійність (діти повинні мати можливість самостійно досліджувати, експериментувати та творити).

Створити творче освітнє середовище допомагають такі заходи:

– організація простору (потрібно зонувати простір на різні осередки для різних видів діяльності – художня майстерня, музичний куточок, театральна сцена тощо);

– матеріали та ресурси (забезпення дітей різноманітними матеріалами для творчості: фарби, олівці, пластилін, папір, природні матеріали тощо);

– ігрова діяльність (створення умов для ігрової діяльності, адже саме в грі діти найактивніше розвивають свою уяву та творчість);

– співпраця з батьками (залучення батьків до створення творчого середовища вдома та в школі).

Перевагами створення творчого освітнього середовища в початковій школі є:

1) розвиток творчого потенціалу (діти, які виховуються в творчому середовищі, мають більш розвинену уяву, креативність та здатність до самовираження);

2) підвищення мотивації до навчання (творче середовище робить навчання цікавим та захоплюючим для дітей);

3) формування позитивної самооцінки (діти, які мають можливість вільно творити та самовиражатися, мають більш позитивну самооцінку).

Створення творчого освітнього середовища є постійним процесом, який потребує уваги та зусиль педагогів та батьків, тому важливо враховувати індивідуальні потреби кожної дитини та створювати умови для її повноцінного розвитку. Діти, які виховуються в творчому освітньому середовищі, стають більш креативними, ініціативними та успішними у житті, вони здатні знаходити нестандартні рішення, генерувати нові ідеї та адаптуватися до змін.

5. Розвиток уяви молодших школярів:

– використання різних технік, що стимулюють уяву (наприклад, фантазування, візуалізація);

– читання казок, легенд, міфів;

– заохочення до гри в ролі.

Розвиток уяви молодших школярів є надзвичайно важливим у процесі формування їхнього творчого потенціалу. Уява – це здатність дитини створювати нові образи, ідеї та уявлення на основі отриманого досвіду та фантазії, саме завдяки уяві діти можуть мріяти, вигадувати, творити та знаходити нестандартні рішення.

Значення розвитку уяви для творчого потенціалу полягає в тому, що відбувається генерація нових ідей (уява є джерелом нових ідей та задумів, тобто чим краще розвинена уява дитини, тим більше оригінальних ідей вона може генерувати); проблемо-рішення (уява допомагає дітям знаходити нестандартні рішення проблем, адже вона дозволяє їм уявити різні варіанти та їхні наслідки); творче самовираження (уява є основою для творчого самовираження дитини у різних видах діяльності: малюванні, ліпленні, музиці, танцях, літературі тощо); емоційний розвиток (розвинена уява допомагає дітям краще розуміти свої емоції та емоції інших людей, а також знаходити способи їх вираження).

Розвивати уяву молодших школярів можна за допомогою таких заходів, як:

– створення умов для творчості, забезпечення дітей різноманітними матеріалами для творчості: фарби, олівці, пластилін, папір, конструктори тощо.

– використання ігор та вправ, які стимулюють уяву («Намалюй свій сон», «Придумай історію за картинкою», «Перетвори звичайний предмет на щось незвичайне» тощо);

– читання та слухання казок (читання казок та слухання аудіозаписів розвиває уяву дітей, збагачує їхній словниковий запас та знайомить з різними літературними жанрами);

– мистецтво (відвідування музеїв, театрів, виставок сприяє розвитку естетичного смаку дітей та стимулює їхню уяву);

– спілкування з однолітками та дорослими розширює кругозір дітей та сприяє розвитку їхньої уяви.

Розвиток уяви – це тривалий процес, який потребує систематичної та цілеспрямованої роботи, тому важливо підтримувати інтерес дитини до творчості, заохочувати її фантазії та допомагати їй втілювати свої ідеї у життя. Діти з розвиненою уявою мають більший творчий потенціал, вони більш успішні у навчанні та житті, вони здатні знаходити нестандартні рішення, генерувати нові ідеї та адаптуватися до змін.

6. Заохочення до співпраці:

– організація групових проектів та завдань;

– розвиток навичок спілкування та взаємодії;

– формування вміння працювати в команді.

Співпраця відіграє ключову роль у розвитку творчого потенціалу молодших школярів, вона не тільки сприяє формуванню соціальних навичок, але й є потужним каталізатором творчого процесу.

Співпраця важлива для розвитку творчості завдяким таким моментам, як:

– генерація ідей (спільна робота над завданням дозволяє дітям обмінюватися ідеями, бачити різні думки та знаходити більш оригінальні та креативні рішення);

– навчання (у процесі співпраці діти вчаться один в одного, переймають нові знання та навички, розширюють свій кругозір);

– розвиток комунікації (співпраця сприяє розвитку комунікативних навичок, вчить дітей слухати, аргументувати свою думку, знаходити компроміси);

– формування соціальних навичок (спільна діяльність допомагає дітям навчитися працювати в команді, поважати думку інших, брати на себе відповідальність);

– підвищення мотивації (робота в групі може бути більш цікавою та захоплюючою, ніж індивідуальна, що підвищує мотивацію дітей до творчості).

Заохочувати співпрацю молодших школярів в освітньому процесі можна а допомогою таких механізмів, як:

– створення проєктів, залучення дітей до спільних проектів, де вони зможуть працювати разом над досягненням спільної мети;

– організація групової роботи, використання різних форм групової роботи на уроках, де діти зможуть обмінюватися думками та ідеями;

– ігри та вправи, проведення ігор та вправ, які сприяють розвитку навичок співпраці та комунікації;

– створення атмосфери підтримки, заохочення дітей до співпраці, підтримуйте їхні ідеї та починання, створюйте атмосферу взаємодопомоги та поваги;

– стимулювання, відзначення успіхів дітей у спільній роботі, хваліть їх за вміння співпрацювати та знаходити спільні рішення;

Співпраця не означає, що всі діти повинні робити все однакове, слід враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та давати їй можливість проявити себе у тій ролі, яка їй найкраще вдається. Діти, які мають досвід співпраці, більш успішні у навчанні та житті, вони вміють працювати в команді, знаходити спільні рішення, адаптуватися до різних ситуацій. Співпраця є запорукою успіху в сучасному світі, де вміння працювати разом є одним з найважливіших навичок.

7. Позитивна оцінка:

– фокусування на досягненнях, а не на помилках.

– створення атмосфери підтримки і заохочення.

– використання позитивної мотивації.

Позитивна оцінка є потужним стимулом для розвитку творчого потенціалу молодших школярів, оскільки вона створює атмосферу довіри, підтримки та заохочення, що сприяє розкриттю творчих здібностей дитини. Позитивна оцінка є важливою через такі механізми, як: підвищення самооцінки (позитивна оцінка допомагає дитині повірити у свої сили, відчути себе компетентною та здатною до творчості); мотивація (заохочення та похвала стимулюють дитину до подальшої творчої діяльності, підтримують її інтерес та ентузіазм); емоційний комфорт (позитивна оцінка створює для дитини безпечне та комфортне середовище, де вона не боїться помилятися та експериментувати); розвиток креативності (успіх та визнання надихають дитину на пошук нових ідей, стимулюють її творчу уяву та фантазію).

У цьому контексті доцільно буде зауважити, як правильно оцінювати творчі роботи молодших школярів. Для цього необхідні такі критерії:

– змістовність (оцінювати не тільки результат, але й процес творчої діяльності дитини, її старання, оригінальність та креативність);

– індивідуальний підхід (враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, її здібності та темп розвитку);

– конструктивний зворотний зв’язок (замість критики зосередьтесь на позитивних аспектах роботи, вкажіть на її сильні сторони та запропонуйте шляхи вдосконалення);

– формулювання (використання позитивних та підбадьорливих слів, уникнення негативних оцінок та критики);

– неформальна оцінка (амість традиційних оцінок використання усних похвальних відгуків, заохочення, нагород тощо).

Позитивна оцінка не означає, що потрібно хвалити дитину за будь-яку роботу, важливо бути щирими та об’єктивними у своїй оцінці, але при цьому зосереджуватися на позитивних аспектах та заохочувати дитину до подальшого розвитку. Діти, які отримують позитивну оцінку своєї творчої діяльності, більш впевнені у собі, мотивовані до навчання та мають більший творчий потенціал, вони не бояться експериментувати, помилятися та шукати нові шляхи самовираження.

8. Зв’язок з реальним життям:

– поєднання творчих завдань з реальними ситуаціями.

– застосування творчих навичок у повсякденному житті.

Принцип зв’язку з реальним життям у розвитку творчого потенціалу молодших школярів є надзвичайно важливим у розвитку творчого потенціалу молодших школярів, оскільки він передбачає, що навчання та творча діяльність дітей повинні бути тісно пов’язані з їхнім життєвим досвідом, інтересами та потребами.

Це є надзвичайно важливим, адже коли діти бачать зв’язок між навчанням та реальним життям, вони стають більш мотивованими та зацікавленими у творчій діяльності. Зв’язок з реальним життям допомагає дітям краще розуміти навчальний матеріал та застосовувати його на практиці.

Творча діяльність, пов’язана з реальним життям, сприяє розвитку практичних навичок, які знадобляться дітям у майбутньому. Зв’язок з реальним

життям допомагає дітям краще розуміти суспільство, в якому вони живуть, та адаптуватися до нього, соціалізуватися в дитячий колектив.

Цей принцип можна реалізувати, використовуючи в освітньому процесі початкової школи:

1) проєкти, які мають практичне значення для життя дітей або для життя їхньої громади;

2) екскурсії на підприємства, в музеї, театри, щоб діти могли побачити, як знання застосовуються в реальному житті;

3) завдання, що потребують застосування знань у реальних ситуаціях;

4) обговорення з дітьми актуальні події, проблеми, з якими вони стикаються у повсякденному житті;

5) заохочення дітей до творчості, яка відображає їхній життєвий досвід, інтереси та мрії.

Наприклад, на уроці математики можна розв’язувати з дітьми задачі, пов’язані з їхніми інтересами (наприклад, розрахунок вартості іграшок, кількості цукерок тощо). На уроках української мови – написання з дітьми листи друзям, родичам, створення молодшими школярами власних казок та оповідань, які відображають їхній життєвий досвід.

Під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» доцільно проводити дослідження природи рідного краю, створювати гербарій, вести спостереження за погодою. На уроках мистецької освітньої галузі – малювати з дітьми те, що їх оточує, що їх цікавить, що їх вражає.

Принцип зв’язку з реальним життям має бути реалізований у всіх аспектах освітньої діяльності, від вивчення шкільних предметів до організації позакласних заходів. Діти, які навчаються у тісному зв’язку з реальним життям, більш мотивовані, успішні та щасливі, вони краще розуміють світ, в якому живуть, та здатні застосовувати свої знання та навички на практиці.

На думку В. Моляко, «основними якостями творчої особистості прагнення до оригінальності, нового, заперечення звичного, а також високий рівень знань, умінь аналізувати явища, порівнювати їх, стійкий інтерес до певної роботи,

порівняно швидке і легке засвоєння теоретичних і практичних знань у цій галузі,систематичність і самостійність у роботі [27, с. 86].

Проте, як зазначає В. Клименко, «творчі здібності самі по собі не гарантують творчих здобутків. Для їх досягнення необхідний «двигун», що запустив би механізм мислення, тобто необхідні бажання і воля, потрібна «мотиваційна основа». Проблема розвитку творчих здібностей учнів не може бути вирішена без розгляду самого процесу, механізму творчості. При цьому, процес творчості, зокрема розв'язання будь-якого творчого завдання, здійснюється за конкретною схемою» [32, с. 54].

У структурі творчої діяльності В. Моляко виокремлює три цикли: розуміння умови завдання (оцінка умови), формування проекту майбутньої конструкції (формування гіпотези, задуму) і попереднє рішення (прогнозування остаточного результату). Окрім того, вчений називає основні стратегії творчої діяльності:

1) пошуку аналогів (стратегія аналогізування);

2) комбінаторних дій (стратегія комбінування);

3) реконструктивних дій (реконструююча стратегія);

4) універсальна;

5) випадкових підстановок [там само].

При дослідженні творчого потенціалу, ядром якого і є творчі здібності, В. Моляко виокремив такі його ділив складники: «задатки та схильності індивіда; силу виявлення інтелекту; особливості темпераменту; особливості характеру; інтереси і мотивацію; інтуїцію; особливості організації своєї діяльності» [47, с. 19].

Так, творчі здібності дитини дійсно є ядром її творчого потенціалу, вони є основою для розвитку інших компонентів творчого потенціалу, таких як мотивація, знання та навички. Творчі здібності дозволяють дитині генерувати нові, оригінальні ідеї, які не обмежуються стандартними шаблонами, допомагають дитині знаходити нестандартні рішення проблем, які виникають у її житті. Творчі здібності допомагають дитині активно пізнавати світ, досліджувати нові явища та встановлювати зв'язки між ними.

Проаналізувавши теоретичні джерела та окремі положення наукової дискусії навколо проблеми розвитку творчих здібностей учнів, можна виокремити їхні

складники (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Складники творчого потенціалу молодших школярів

Так можна схематично відобразити зміст творчого потенціалу молодших школярів. Розглянемо структуру розвитку творчого потенціалу молодших школярів: у межах нашого дослідження ми визначили чотири структурні компоненти – особистісно-ціннісний, мотиваційний, мисленнєво-креативний, творчо-діяльнісний.

Особистісно-ціннісний компонент розвитку творчого потенціалу молодших школярів передбачає, що в центрі освітнього процесу знаходиться сам учень, його мотиви, інтереси, нахили, цілі, особистісні якості, психологічний склад, тобто особистість учня. Особистісно-ціннісний компонент забезпечує виявлення особистісного прояву молодших школярів у навчальних ситуаціях, він є одним з важливих складників процесу розвитку творчого потенціалу.

Мотиваційний компонент розвитку творчого потенціалу молодших школярів визначається сукупністю явищ, мотивів, які спонукають молодших школярів до самостійної роботи, самоосвіти, самовиховання відповідно до внутрішніх потреб і зовнішніх умов, які набувають особистісної значущості.

Мотивація відіграє значну роль у структурі особистості. Виокремлюють мотивацію внутрішню, пов’язану з почуттями, інтересами, переконаннями та зовнішню, пов’язану зі стимулами формування та розвитку мотиву.

На думку В. Клименка, «мислення як один із механізмів творчості має три зони активності мислення:

1) мислення аналогами;

2) мислення асоціаціями;

3) мислення сутностями» [33, с. 360].

Учені-психологи запропонували «парну» класифікацію типів мислення:

– теоретичне (наукове) і практичне мислення;

– інтуїтивне й аналітичне (логічне);

– реалістичне й артистичне (бажане);

– продуктивне й репродуктивне.

Розвиток творчо-діяльнісного компонента готовності майбутніх учителів до творчих здібностей учнів, що сприяє вдосконаленню його творчих умінь та навичок у процесі діяльності на заняттях, здатності генерувати нові ідеї, прогнозувати результат своєї роботи, уявляти готовий виріб; активізує потребу в творчому самовираженні.

Структурні компоненти творчого потенціалу молодших школярів подано на рисунку 1.2.

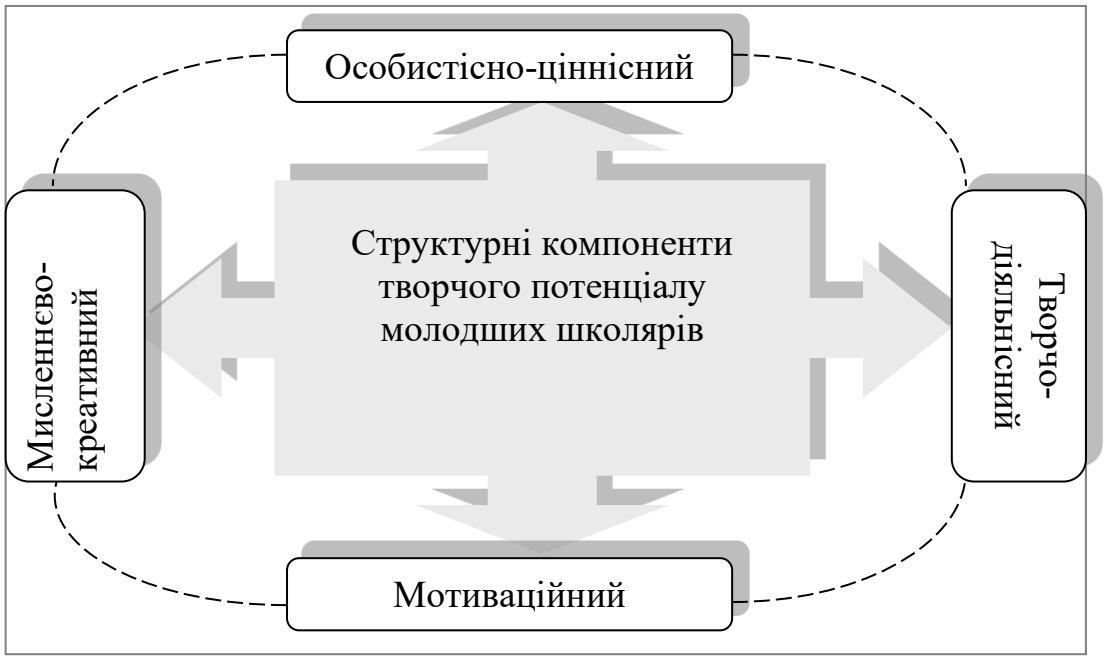

Рисунок 1.2. Структурні компоненти творчого потенціалу молодших школярів

На думку С. Доценко, «творча уява активізується там, де людина відкриває щось нове, знаходить нові способи праці, створює нові, оригінальні, цінні для суспільства продукти Продукти творчої уяви, їхнє багатство та суспільна значущість безпосередньо залежать від знань і життєвого досвіду особистості, її

ставлення до діяльності, її соціальної позиції тощо» [20, с. 89].

Отже, розвиток творчих здібностей є важливим завданням для батьків та педагогів, оскільки він допомагає дитині стати більш впевненою в собі, самостійною та успішною в житті. Основними принципами розвитку творчого потенціалу молодших школярів визначено такі, як свобода самовираження, підтримка індивідуальності, стимулювання допитливості, створення творчого середовища, розвиток уяви, заохочення до співпраці, позитивна оцінка, зв’язок з реальним життям.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Організація педагогічного експерименту

Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів є важливим етапом дослідження, який дозволяє оцінити вплив розроблених педагогічних умов на розвиток творчих здібностей дітей.

Мета експериментальної перевірки – підтвердити або спростувати припущення дослідження про ефективність педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

У процесі педагогічного експерименту необхідно було виявити найбільш ефективні педагогічні умови, які сприяють розвитку творчих здібностей дітей, отримати конкретні дані про зміни у розвитку творчого потенціалу молодших школярів під впливом експериментальних педагогічних умов.

Організація експериментальної перевірки складалася з таких кроків:

1) формування вибірки, тобто формування експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп учнів; в експериментальній групі дітей застосовувалися розроблені педагогічні умови розвитку творчого потенціалу, а в контрольній групі навчання відбувалося за традиційною програмою.

2) діагностика – перед початком експерименту проводиться діагностика рівня розвитку творчого потенціалу дітей в обох групах, для цього використовувалися різні методи:

– тести: тести на креативність, уяву, оригінальність мислення;

– спостереження за дітьми під час творчої діяльності;

– аналіз продуктів творчості (малюнків, аплікацій, літературних робіт дітей);

3) експериментальне навчання (впродовж восьми місяців в експериментальній групі застосовувалися розроблені педагогічні умови розвитку творчого потенціалу, в контрольній групі навчання відбувалося за традиційною програмою);

4) повторна діагностика (після завершення експериментального навчання проводилася повторна діагностика рівня розвитку творчого потенціалу дітей в обох групах);

5) аналіз результатів (отримані дані порівнюються та аналізуються за допомогою статистичних методів – це дозволило встановити, чи є статистично значущі відмінності у розвитку творчого потенціалу дітей в експериментальній та контрольній групах).

Потім було визначено критерії оцінювання ефективності педагогічних умов:

– рівень розвитку творчого потенціалу, зміни у рівнях креативності, уяви, оригінальності мислення дітей;

– якість творчих робіт, зміни у якості малюнків, аплікацій, літературних робіт молодших школярів;

– мотивація до творчості, зміни у мотивації дітей до творчої діяльності, їхньої зацікавленості та ентузіазму.

Було окреслено форми та методи експериментальної перевірки:

1) спостереження за дітьми в умовах звичайного навчального процесу;

2) констатувальний етап експерименту – виявлення існуючого рівня розвитку творчого потенціалу дітей;

3) формувальний етап експерименту, спрямований на розвиток творчого потенціалу дітей за допомогою спеціально розроблених педагогічних умов.

4) контрольний етап експерименту – узагальнання та систематизація його результатів.

За результатами експериментальної перевірки робляться висновки про ефективність розроблених педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів. Отримані дані можуть бути використані для вдосконалення навчально-виховного процесу та підвищення якості освіти.

Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів є складним та багатогранним процесом, який потребує ретельної підготовки та організації. Важливо дотримуватися принципів науковості, об’єктивності та достовірності отриманих результатів.

Організація педагогічного експерименту з розвитку творчого потенціалу молодших школярів відіграла ключову роль у визначенні ефективності окреслених педагогічних умов. Педагогічний експеримент став важливим методом дослідження в педагогіці, що дав змогу перевірити ефективність педагогічних впливів на розвиток творчого потенціалу молодших школярів.

Було також виявлено чинники, що впливають на розвиток творчих здібностей дітей, визначено шляхи вдосконалення педагогічного процесу з метою розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Організація та етапи педагогічного експерименту відбувалася поетапно.

1. Підготовчий етап:

1) визначення мети та завдань експерименту;

2) формулювання гіпотези дослідження;

3) вибір методів дослідження (спостереження, бесіди, тестування, аналіз продуктів дитячої творчості тощо);

4) розробка програми експерименту;

5) формування експериментальної та контрольної груп дітей;

6) підготовка необхідного обладнання та матеріалів.

2. Констатувальний етап:

1) діагностика рівня розвитку творчого потенціалу дітей в експериментальній та контрольній групах до початку експериментального впливу;

2) виявлення індивідуальних особливостей дітей, їх інтересів та потреб;

3. Формувальний етап:

1) реалізація програми експериментального впливу в експериментальній групі дітей;

2) застосування розроблених педагогічних умов, методів та форм організації навчання та виховання, спрямованих на розвиток творчого потенціалу;

3) спостереження за дітьми, аналіз їхньої діяльності та продуктів творчості.

4. Контрольний етап:

1) повторна діагностика рівня розвитку творчого потенціалу дітей в обох групах після завершення експериментального впливу;

2) порівняння результатів діагностики в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах;

3) статистична обробка даних та аналіз отриманих результатів.

5. Заключний етап:

1) формулювання висновків про ефективність експериментального впливу;

2) розробка рекомендацій щодо вдосконалення педагогічного процесу з метою розвитку творчого потенціалу молодших школярів;

3) оформлення результатів дослідження у вигляді звіту або наукової статті;

Розглянемо вимоги до організації педагогічного експерименту: це – по-перше, наукова обґрунтованість (експеримент повинен базуватися на наукових теоріях та дослідженнях); валідність (методи дослідження повинні відповідати меті та завданням експерименту); надійність (результати експерименту повинні бути стабільними та відтворюваними); об’єктивність та неупередженість в оцінках; етичність (експеримент не повинен завдати шкоди дітям).

Особливості організації педагогічного експерименту з розвитку творчого потенціалу молодших школярів:

– віковий аспект: врахування вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку;

– індивідуальний підхід: врахування індивідуальних особливостей кожної дитини;

– ігрова діяльність: використання ігрових методів та форм організації навчання;

– співпраця з батьками: залучення батьків до участі в експерименті.

Педагогічний експеримент є складним та відповідальним процесом, який потребує спеціальної підготовки та знань. Перед проведенням експерименту необхідно ретельно опрацювати теоретичну базу, розробити програму дослідження та підготувати необхідні матеріали та обладнання.

У таблиці 2.1 представлено методи дослідження, що використовувалися під час педагогічного експерименту.

Таблиця 2.1

Методи дослідження, що використовувалися під час педагогічного експерименту з розвитку творчого потенціалу молодших школярів

Методи	Об’єкт вивчення
Бесіда	Прагнення до новизни, характер виконання завання (репродуктивний чи творчий), зацікавленість освітнім процесом, рівень розвитку уяви учнів.
Педагогічне тестування	Ціннісне ставлення до творчої діяльності, рівень сформованості готовності до розвитку своїх здібностей.
Спостереження	Фактична участь молодших школярів у креативно спрямованих формах освітнього процесу та позакласної роботи, рівень прагнення до творчого самовиявлення; активність та індивідуальні можливості учнів.
Експеримент	Здатність до творчої діяльності, творчий підхід до виконання завдань, рівень розвитку творчого мислення, рівень розвитку структурних компонентів творчого потенціалу молодших школярів.

На констатувальному етапі експерименту було продіагностовано здатність молодших школярів до творчого мислення (в результаті педагогічного тестування). Виявлено вихідний рівень розвитку творчого мислення молодших школярів, отримано об’єктивну інформацію про стан розвитку творчих здібностей дітей на початок експерименту. Потім було створено базу для порівняння та оцінки ефективності педагогічних впливів на наступних етапах експерименту.

Для діагностики здатності молодших школярів до творчого мислення було використано комплекс педагогічних тестів, спрямованих на виявлення різних аспектів творчого мислення, таких як:

– креативність (здатність генерувати нові та оригінальні ідеї);

– уява (здатність створювати образи та уявлення, фантазувати);

– оригінальність мислення (здатність знаходити нестандартні рішення та підходи);

– гнучкість мислення (здатність переключатися між різними ідеями та поглядами);

– продуктивність мислення (здатність генерувати велику кількість ідей за короткий проміжок часу).

Для проведення тестування були використані різноманітні методи та інструменти, зокрема:

1) тестові завдання, що передбачали пошук оригінальних рішень, генерування ідей, створення образів тощо;

2) індивідуальні бесіди з дітьми для з'ясування їхніх думок, ідей та уявлень;

3) аналіз продуктів дитячої творчості (малюнків, аплікацій, літературних робіт дітей для оцінки рівня розвитку їхніх творчих здібностей).

За результатами педагогічного тестування було отримано дані про рівень розвитку творчого мислення кожного учня. Ці дані були використані для формування груп: дітей було розподілено на експериментальну та контрольну групи для подальшого порівняння, планування експериментального впливу: на основі отриманих даних було розроблено програму експериментального навчання, спрямовану на розвиток творчого потенціалу дітей.

Результати діагностики здатності молодших школярів до творчого мислення представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівень сформованості здатності молодших школярів до творчого мислення на констатувальному етапі педагогічного експерименту

Рівень	ЕГ	КГ
Високий	9 %	10 %
Середній	48 %	47 %
Низький	43 %	43 %

Оскільки здатність до глибокого творчого мислення сприяє формуванню у молодших школярів здібності бачити проблеми, на констатувальному етапі експерименту (в результаті тестування) нами було визначено рівень сформованості цієї здібності (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Рівень сформованості у молодших школярів здібності бачити проблеми на констатувальному етапі педагогічного експерименту

Рівень	ЕГ	КГ
Високий	6 %	6 %
Середній	34 %	35 %
Низький	60 %	59 %

Творча самореалізація молодших школярів передбачає активний процес розкриття та розвитку їхніх творчих здібностей, умінь та талантів, це – можливість для кожної дитини виразити себе, свої ідеї, почуття та бачення світу у різноманітних формах творчості.

Основними аспектами творчої самореалізації є: розвиток уяви та фантазії, здатність дитини створювати нові образи, ідеї та уявлення; креативність, уміння знаходити оригінальні рішення, генерувати нові ідеї та підходи; самовираження, тобто можливість вільно та автентично виражати себе у творчій діяльності; підкреслення унікальності кожної дитини та її творчого потенціалу; співпраця та спілкування, вміння працювати в команді, обмінюватися ідеями та досвідом; самопізнання, процес усвідомлення дитиною своїх здібностей, інтересів та потреб; реалізація творчих задумів, втілення власних ідей у конкретні творчі продукти.

У процесі експерименту використовувалися різні форми творчої самореалізації молодших школярів: малювання, ліплення, аплікація, конструювання, спів, гра на музичних інструментах, створення музичних композицій, участь у виставах, створення театральних образів, імпровізація, написання оповідань, віршів, казок, створення сценаріїв, вираження емоцій та ідей через рух та танці, виготовлення виробів з різних матеріалів.

Для цього забезпечувалася різноманітність матеріалів та інструментів для творчості, було створено безпечне та комфортне середовище, де діти не боялися помилятися та експериментувати, постійно заохочувалася дитяча ініціатива та самостійність у творчій діяльності, підтримувалися та стимулювалися творчі пошуки дітей, а також надавалася можливість для презентації та оцінювання дитячих творчих робіт.

Показники рівня сформованості здатності до творчої самореалізації у молодших школярів ЕГ та КГ на констатувальному етапі педагогічного експерименту представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Рівень сформованості у молодших школярів здатності до творчої самореалізації на констатувальному етапі педагогічного експерименту

Рівень	ЕГ	КГ
Високий	15 %	14 %
Середній	55 %	55 %
Низький	30 %	31 %

Творча самореалізація є важливим чинником гармонійного розвитку особистості дитини, сприяє її самоствердженню, розвитку впевненості у собі та своїх силах. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти.

2.2. Педагогічні умови розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності

Створення ефективних педагогічних умов для розвитку творчого потенціалу молодших школярів є надзвичайно важливим у процесі освітньої діяльності. Це пояснюється тим, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку творчих здібностей, і саме в цей час закладаються основи для подальшої

творчої самореалізації особистості. Творчість стимулює дітей до пошуку нестандартних рішень, аналізу інформації та генерування нових ідей, вона сприяє розвитку критичного мислення, яке є необхідним для успішного навчання та адаптації до сучасного світу.

Творча діяльність допомагає дітям виразити свою індивідуальність, розвинути самостійність та впевненість у собі, сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості, здатної до самореалізації. Окрім того, відбувається підвищення мотивації молодших школярів до навчання, оскільки творчі завдання роблять навчання цікавим та захоплюючим для дітей – це підвищує мотивацію до навчання та сприяє кращому засвоєнню знань.

Творчі проекти часто передбачають спільну роботу, що сприяє розвитку навичок співпраці, комунікації та взаємодії з іншими, це допомагає дітям навчитися працювати в команді та досягати спільних цілей. У сучасному світі, що швидко змінюється, творчість є однією з ключових компетенцій, необхідних для успішної кар’єри та особистого життя. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів готує їх до майбутніх викликів та можливостей.

Основними педагогічними умовами для розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності, звичайно, є створення безпечного та стимулюючого середовища, адже діти повинні відчувати себе комфортно та вільно виражати свої ідеї; необхідно забезпечити доступ до різноманітних матеріалів та ресурсів для творчості; заохочення допитливості та експериментування, оскільки важливо стимулювати дітей до пошуку нових знань та досліджень, необхідно давати їм можливість експериментувати та випробовувати різні підходи. Надзвичайно важливим є розвиток уяви та фантазії, тому необхідно використовувати ігри, вправи та завдання, які сприяють розвитку уяви та фантазії, важливо заохочувати дітей до створення власних історій, малюнків та інших творчих робіт.

Цінною є підтримка та позитивна оцінка ігрової діяльності (в контексті освітньої) молодших школярів, дуже важливо підтримувати дітей у їхніх творчих починаннях та надавати їм позитивну оцінку. Необхідно також уникати критики та порівняння дітей між собою.

Створення та реалізація цих педагогічних умов є важливим завданням для педагогів та батьків, оскільки це сприяє розвитку творчого потенціалу молодших школярів та формуванню їх як креативних, ініціативних та успішних особистостей.

Розвиток творчого потенціалу молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти. Існує низка педагогічних умов, які сприяють успішному розвитку творчих здібностей дітей: створення сприятливого освітнього середовища, щ передбачає безпеку та комфорт (діти повинні відчувати себе безпечно та комфортно, щоб не боятися помилятися та експериментувати); різноманітність та гнучкість (середовище має бути наповнене різноманітними матеріалами та ресурсами, які можна використовувати для творчості, воно повинно бути гнучким та легко трансформуватися відповідно до потреб дітей); натхнення та естетика (естетично привабливе середовище сприяє розвитку естетичного смаку дітей та надихає їх на творчість); співпраця та спілкування (середовище має сприяти розвитку навичок співпраці та спілкування між дітьми); активність та самостійність (діти повинні мати можливість самостійно досліджувати, експериментувати та творити).

Необхідним є заохочення допитливості та пізнавальної активності, створення проблемних ситуацій, постановка запитань, що потребують пошуку відповідей, спонукають їх до роздумів та власних умовиводів; заохочення дослідження, створення умов для того, щоб діти могли досліджувати навколишній світ, проводити експерименти та спостерігати за різноманітними явищами.

Важливим є використання ігрових методів, адже ігрова діяльність є природним середовищем для розвитку допитливості, бо ігри стимулюють уяву, логічне мислення та творчість; забезпечення різноманітності знайомства з різними галузями знань, видами мистецтва та культури, підтримка інтересу, увага на інтереси кожної дитини та створення умов для їхнього розвитку, заохочення дітей допитливо ставитися до світу, не бійтеся їхніх питань та завжди знаходьте час для відповідей.

Значну роль відіграє розвиток уяви та креативного мислення (ігри та вправи, що стимулюють уяву: «Намалюй свій сон», «Придумай історію за картинкою», «Перетвори звичайний предмет на щось незвичайне» тощо); читання та слухання

казок (це розвиває уяву дітей, збагачує їхній словниковий запас та знайомить з різними літературними жанрами); відвідування музеїв, театрів, виставок сприяє розвитку естетичного смаку дітей та стимулює їхню уяву.

Творчі завдання потребують уяви та креативного мислення («Напиши казку», «Створи малюнок на вільну тему», «Зроби аплікацію з природних матеріалів» тощо).

Заохочення молодших школярів до співпраці та спілкування, до спільних проектів, де вони зможуть працювати разом над досягненням спільної мети, до групової роботи (використання різних форм групової роботи на уроках, де діти зможуть обмінюватися думками та ідеями); ігри та вправи, які сприяють розвитку навичок співпраці та комунікації; створення атмосфери підтримки.

Суттєве значення має і конструктивний зворотний зв'язок (замість критики – позитивні аспекти роботи, її сильні сторони та шляхи вдосконалення); використання позитивних і підбадьорливих слів, уникнення негативних оцінок та критики, зв'язок з реальним життям, обговорення з дітьми актуальних подій, проблем, з якими вони стикаються у повсякденному житті, заохочення дітей до творчості, що відображає їхній життєвий досвід, інтереси та мрії.

Тут першорядну родь відіграють компетентність та професіоналізм педагога, володіння сучасними методами та технологіями, адже вчитель повинен володіти сучасними методами та технологіями розвитку творчого потенціалу молодших школярів. Важливими є його особистісні якості, вчитель повинен бути творчою особистістю, здатною надихати дітей на творчість, підтримувати їхні ідеї та починання. Педагог повинен вміти знаходити індивідуальний підхід до кожної дитини, враховувати її особливості та потреби.

Створення та реалізація цих педагогічних умов сприятиме успішному розвитку творчого потенціалу молодших школярів та формуванню їх як креативних, ініціативних та успішних особистостей.

У контексті нашого дослідження було визначено такі педагогічні умови розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності:

1) ефективна діагностика розвиненості творчих здібностей учнів молодших класів;

2) створення безпечного педагогічно комфортного творчо спрямованого освітнього середовища;

3) активізація пізнавальної діяльності молодших школярів;

4) формування в учнів позитивної мотивації на креативність і творчу діяльність;

5) розвиток творчого мислення молодших школярів засобами гри.

Педагогічні умови розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності наведено на рисунку 2.1.

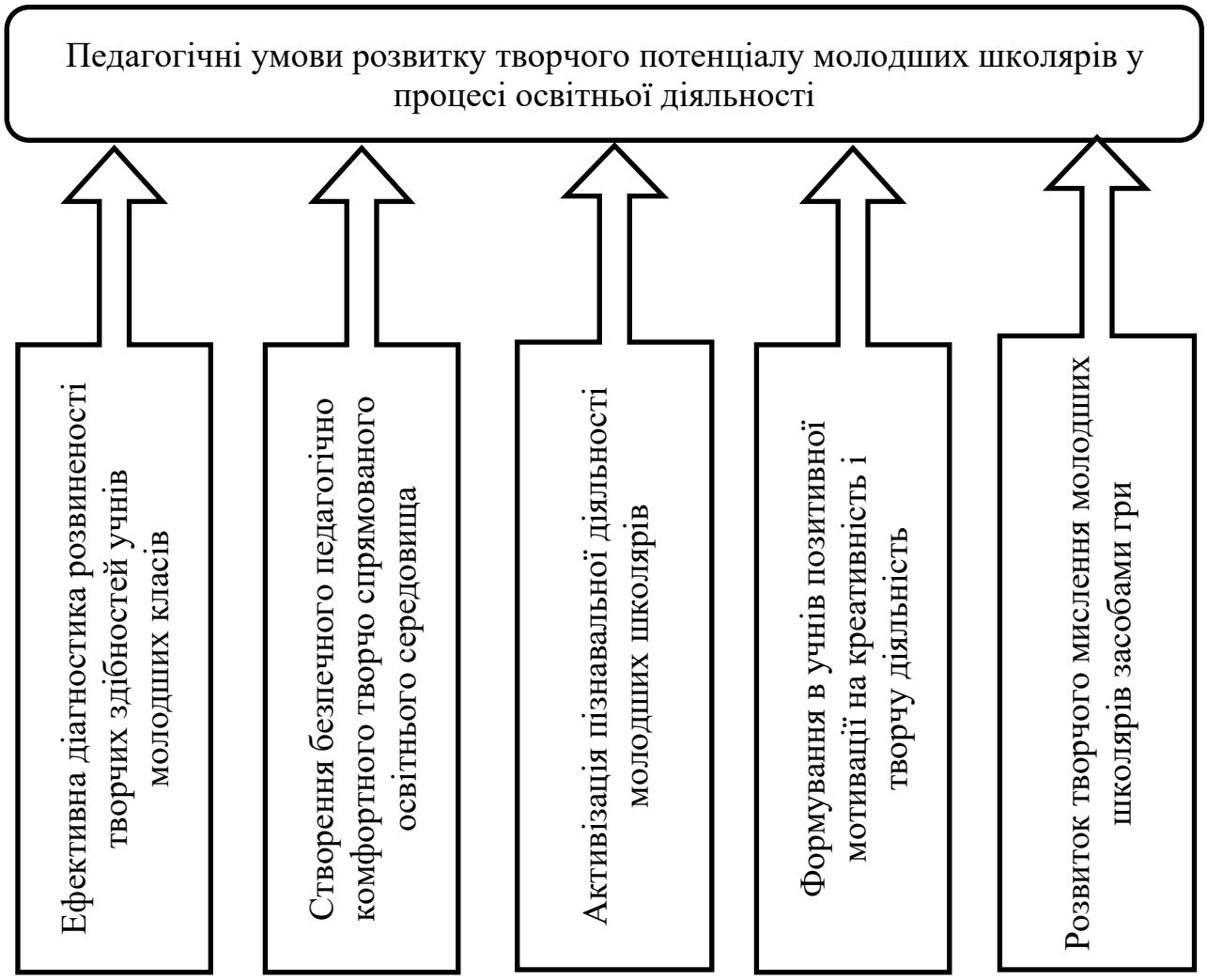

Рисунок 2.1. Педагогічні умови розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності

Першою педагогічною умовою розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності визначено ефективну діагностику розвиненості творчих здібностей учнів молодших класів.

Ефективна діагностика розвитку творчих здібностей учнів молодших класів є важливим етапом у формуванні їхнього творчого потенціалу, вона дає змогу виявити індивідуальні особливості кожної дитини, її сильні та слабкі сторони, а також визначити напрями для подальшого розвитку.

Основні принципи ефективної діагностики:

– комплексність, тобто використання різноманітних методів та інструментів, що дають змогу оцінити різні аспекти творчих здібностей;

– об’єктивність, тобто використання стандартизованих методик та критеріїв оцінювання, що забезпечують достовірність результатів;

– індивідуальний підхід (врахування вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини);

– позитивна спрямованість (акцент на виявленні сильних сторін та потенціалу дитини, а не на її недоліках);

– систематичність проведення діагностики на різних етапах навчання, що дає змогу відстежувати динаміку розвитку творчих здібностей.

Серед методів та інструментів діагностики, що використовувалися в контексті дослідження можна вилкремити тикі, як

1) тест Торренса на креативність (додаток А);

2) тест Гілфорда на дивергентне мислення (додаток Б);

3) тест «Незакінчені малюнки» (додаток В);

4) спостереження:

– за дітьми під час творчої діяльності (малювання, ліплення, конструювання, ігри);

– спостереження за активністю та ініціативністю дітей на уроках та в позаурочний час;

5) бесіди:

– індивідуальні бесіди з дітьми для з’ясування їхніх інтересів, уподобань, мрій та фантазій.

– бесіди з батьками та вчителями для отримання додаткової інформації про дитину;

6) аналіз продуктів творчості:

– аналіз малюнків, аплікацій, виробів, віршів, оповідань та інших творчих робіт дітей;

– оцінювання оригінальності, виразності, техніки виконання та інших характеристик творчих робіт;

7) ігрові методи:

– використання творчих ігор та завдань, що стимулюють уяву, фантазію та креативність;

– оцінювання здатності дітей до імпровізації, вигадування та створення нових образів.

Окреслимо критерії оцінювання творчих здібностеймолодших школярів: креативність (здатність генерувати нові та оригінальні ідеї); уява (здатність створювати яскраві та оригінальні образи); оригінальність мислення (здатність знаходити нестандартні рішення та підходи); гнучкість мислення (здатність швидко переключатися між різними ідеями та підходами); продуктивність мислення (здатність генерувати велику кількість ідей за короткий проміжок часу); емоційна виразність (здатність передавати свої емоції та почуття у творчих роботах).

Серед шляхів використання результатів діагностики у досліджкженні було використано такі, як:

– розробка індивідуальних програм розвитку творчих здібностей для кожного молодшого школяра;

– вибір ефективних методів та прийомів навчання, що сприяють розвитку творчого потенціалу;

– організація творчих гуртків, секцій та проектів, що дають змогу дітям реалізувати свої творчі здібності;

– співпраця з батьками для створення сприятливих умов для розвитку творчості вдома;

– ефективна діагностика розвитку творчих здібностей учнів молодших класів є запорукою успішного формування їхнього творчого потенціалу та підготовки до життя в сучасному світі.

На забезпечення першої педагогічної умови було спрямовано такі формувальні заходи: технологія «Банк ідей і розробка креативного проєкту»; педагогічні тестування.

Другою педагогічною умовою розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності визначено створення безпечного педагогічно комфортного творчо спрямованого освітнього середовища. Таке середовище сприяє розкриттю індивідуальних здібностей дітей, стимулює їхню уяву та креативність, а також забезпечує емоційний комфорт та безпеку.

Структурними компонентами педагогічно комфортного середовища, що забезпечують його ефективність і результативність, є творча доброзичлива атмосфера, організація індивідуальної ситуації успіху, сприяння самореалізації молодших школярів.

На думку А. Білинського, «кожна людина об'єктивно потребує створення умов, що сприяють інтелектуальному і творчому зростанню. Нині таким умовам відповідає креативне освітнє середовище. Таке середовище надає кожному суб'єкту навчання можливість (самостійного чи у взаємодії з педагогом, що виступає в ролі старшого товариша, партнера, порадника) формування індивідуалізованої освітньої траєкторії» [6, с. 19].

Дослідник підкреслює, що «чим більше і повніше особистість використовує можливості середовища, тим успішніше відбувається її вільний і активний саморозвиток: людина одночасно є продуктом і творцем свого середовища, що дає їй фізичну основу для життя й робить можливим інтелектуальний, моральний, суспільний та духовний розвиток» [там само, с. 18].

Освітнє середовище відображає «взаємозв'язок умов, що забезпечують освіту людини за безпосередньої участі індивіда в освітньому середовищі, наявності взаємовпливу та взаємодії оточення із суб'єктом» [там само, с. 17].

Педагогічно комфортне середовище – це педагогічна реальність, що містить спеціально організовані умови для сприятливого проходження формування творчої індивідуальності, а також можливості для його самовираження та самореалізації, при цьому стосунки між учасниками освітнього процесу набувають характеру взаємного спілкування, співтворчості.

На думку К. Приходченко, «творче освітньо-виховне середовище служить фундаментом школи життєвої самотворчості як закладу, що формує життєву компетентність, інтелект, досвід, креативність і критичність мислення, формує відповідальність як регламентацію поведінки і метакогнітивної діяльності через метапізнання, метамислення, метапам'ять, способи і стратегії переосмислення життєдіяльності як життєвої само творчості» [60, с. 44–45].

Основні характеристики педагогічно комфортного творчо спрямованого освітнього середовища:

1) безпека та комфорт:

– фізична безпека (організація простору, що виключає ризик травм);

– психологічна безпека (атмосфера довіри, підтримки, відсутність булінгу та дискримінації);

– емоційний комфорт (забезпечення позитивного емоційного клімату, де діти відчувають себе прийнятими та цінними);

2) творча спрямованість:

– наявність різноманітних матеріалів та ресурсів для творчості: фарби, олівці, пластилін, папір, природні матеріали, конструктори тощо;

– організація творчих куточків та майстерень, де діти можуть вільно експериментувати та творити;

– використання ігрових методів навчання, що стимулюють уяву та креативність;

– заохочення дітей до самостійного пошуку та відкриттів;

3) педагогічний комфорт:

– взаємодія між педагогом та учнями на основі поваги, довіри та підтримки;

– індивідуальний підхід до кожної дитини, врахування її інтересів, потреб та здібностей;

– використання позитивної оцінки та заохочення, замість критики та покарань.

– створення атмосфери співпраці та взаємодопомоги.

Щоб створити таке середовище, потрібно організувати освітній простір: розташування меблів та матеріалів таким чином, щоб забезпечити безпеку та

зручність для дітей. Необхідна організація творчих куточків, де діти можуть вільно творити, використання яскравих кольорів та елементів декору, що створюють позитивну атмосферу.

Учитель повин використовувати різноманітні методи та прийоми навчання, що стимулюють творчу активність дітей; застосовувати заохочення дітей до самостійного пошуку та відкриттів, створення ситуацій успіху, де кожна дитина може відчути себе компетентною та здатною до творчості, організацію творчих проєктів та заходів, де діти можуть продемонструвати свої таланти.

Необхідно забезпечити співпрацю з батьками, залучення їх до організації та проведення творчих заходів, інформування батьків про досягнення та успіхи їхніх дітей і створення спільноти, де батьки та педагоги можуть обмінюватися досвідом та ідеями.

Створення безпечного, педагогічно комфортного, творчо спрямованого освітнього середовища є важливим завданням для педагогів та батьків. Тільки в такому середовищі діти зможуть повноцінно розвинути свій творчий потенціал та стати успішними особистостями.

Створення розвивального освітнього середовища забезпечує розвиток творчих здібностей студентів шляхом упровадження нестандартних способів навчальної діяльності, організації пошукової, дослідницької діяльності, заохочення ініціативи до пошуку власних ідей тощо.

На реалізацію другої педагогічної умови під час педагогічного експерименту були впроваджені такі формувальні заходи: методичний семінар для вчителів початкових класів «Особливості творчо спрямованого освітнього середовища»; креативне оформлення разом з учнями та їхніми батьками класної кімнати; створення презентацій; проведення виховних годин для молодших школярів: «Політ фантазії», «Як я уявляю майбутнє планети Земля» тощо.

Третьою педагогічною умовою розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності визначено активізацію пізнавальної діяльності молодших школярів.

Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів є надзвичайно важливою педагогічною умовою для розвитку їхнього творчого потенціалу, вона

передбачає створення такого освітнього середовища, де діти не просто пасивно сприймають інформацію, а активно залучаються до процесу навчання, досліджують, експериментують, ставлять запитання та шукають відповіді.

На думку О. Савченко, «застосування диференційованих завдань на уроках має відповідати основним вимогам. Учитель повинен враховувати загальну готовність дітей до навчальної діяльності та готовність до засвоєння конкретного матеріалу; уміти передбачати труднощі, які можуть виникнути в дітей під час його засвоєння; у системі уроків використовувати диференційовані індивідуальні та групові завдання; проводити перспективний аналіз завдань [72, с. 2].

Активізація пізнавальної діяльності важлива для розвитку творчого потенціалу через такі чинники:

– стимулювання допитливості, адже активна пізнавальна діяльність пробуджує в дітей природну допитливість, бажання дізнаватися нове, досліджувати світ. Це є основою для розвитку творчого мислення, адже творчість починається з цікавості та запитань.

– розвиток критичного мислення – активна пізнавальна діяльність передбачає аналіз інформації, порівняння, класифікацію, висновки, ці навички є важливими для розвитку критичного мислення, яке є необхідним для творчого вирішення проблем;

– формування самостійності, коли діти активно залучаються до навчання, вони вчаться самостійно шукати інформацію, приймати рішення, планувати свою діяльність – це сприяє розвитку самостійності, яка є важливою якістю творчої особистості;

– розвиток уяви та фантазії (активні методи навчання, такі як ігри, проекти, дослідження, стимулюють уяву та фантазію дітей, вони вчаться створювати нові образи, ідеї, знаходити нестандартні рішення);

– підвищення мотивації до навчання (активне навчання робить процес навчання цікавим та захоплюючим для дітей, вони відчувають себе активними учасниками процесу, що підвищує їхню мотивацію до навчання та творчості).

Активізувати пізнавальну діяльність молодших школярів можна через:

– використання інтерактивних методів навчання (ігри, проекти, дослідження, дискусії, робота в групах);

– створення проблемних ситуацій (завдання, які потребують пошуку рішень, аналізу інформації, застосування знань у нових ситуаціях);

– заохочення допитливості та запитань, створення атмосфери, де діти не бояться ставити запитання, висловлювати свої думки;

– використання наочності та практичних завдань (експерименти, досліди, моделювання, створення проєктів);

– залучення до творчої діяльності (малювання, ліплення, конструювання, музика, танці, театр);

– створення ситуацій успіху (завдання, які відповідають рівню розвитку дітей, заохочення їхніх досягнень);

– використання інформаційно-комунікаційних технологій (комп'ютерні програми, інтерактивні дошки, інтернет-ресурси).

Результати активізації пізнавальної діяльності:

– підвищення рівня розвитку творчого потенціалу молодших школярів;

– розвиток критичного мислення, уяви, фантазії;

– формування самостійності, ініціативності, відповідальності;

– підвищення мотивації до навчання та творчості;

– формування позитивного ставлення до навчання.

Необхідно дбати про комплексне використання різних засобів естетичного впливу, оскільки повноцінний розвиток творчих здібностей молодших школярів під час використання засвоєних знань, умінь і навичок на практиці можливий на основі накопиченого естетичного досвіду, здобутого шляхом сприйманням навколишньої дійсності. Тому важливо постійно створювати ситуацію успіху, в якій би діти, вдосконалюючи навички творчої діяльності, відчували радість перемоги над собою, що мотивувало б їх до подальших успіхів і звершень. Учителю потрібно звертати увагу учнів на незвичайні, якісь унікальні явища в довкіллі, у світі природи, що дає дасть поштовх до розвитку образного мислення, фантазії, уяви учнів.

На забезпечення третьої педагогічної умови були спрямовані творчі завдання на уроках мовно-літературної освітньої галузі, інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; позаурочна діяльність (бесіди, ранки, заочні подорожі, колективні творчі справи, конкурси тощо), зміст якої повністю відповідав пізнавальним інтересам і запитам дітей, рівню їхніх інтелектуальних можливостей і сприяв розвитку творчого потенціалу.

Отже, активізація пізнавальної діяльності є важливою педагогічною умовою для розвитку творчого потенціалу молодших школярів. Вона сприяє формуванню творчої особистості, здатної до самостійного навчання, творчого вирішення проблем та самореалізації.

Четвертою педагогічною умовою розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності визначено формування в учнів позитивної мотивації на креативність і творчу діяльність.

Формування позитивної мотивації на креативність і творчу діяльність в учнів молодших класів є важливим завданням педагогів. Адже саме в цьому віці закладаються основи творчого мислення, уяви та здатності до самовираження.

Творчість сприяє розвитку самостійності, впевненості в собі та своїх силах, допомагає учням виражати свої думки та почуття, знаходити нестандартні рішення.

Підвищення інтересу до навчання (творчі завдання роблять навчальний процес цікавим та захоплюючим; учні відчувають себе активними учасниками, а не пасивними слухачами; у сучасному світі креативність є однією з ключових компетенцій, учні, які вміють творчо мислити, краще адаптуються до змін та знаходять своє місце в житті).

Щоб сформувати позитивну мотивацію, необхідним є забезпечення:

– створення сприятливого середовища (атмосфера довіри та підтримки, де учні не бояться помилятися; різноманітні матеріали та ресурси для творчості; організація творчих куточків та майстерень);

– використання цікавих методів навчання (ігри, проєкти, дослідження, дискусії; завдання, що потребують пошуку нестандартних рішень; використання наочності та практичних завдань);

– заохочення та підтримка (позитивна оцінка творчих робіт учнів; визнання та відзначення їхніх досягнень; створення ситуацій успіху);

– розвиток уяви та фантазії (читання казок, прослуховування музики, перегляд фільмів; ігри на розвиток уяви та фантазії; створення власних історій, малюнків, виробів);

– зв'язок з реальним життям (завдання, що мають практичне значення; екскурсії, відвідування музеїв, театрів; обговорення актуальних подій);

– конкретні приклади (організація творчих конкурсів та виставок; створення шкільного театру або музичного гуртка; проведення тематичних тижнів творчості; використання методу проектів для вирішення реальних проблем; залучення учнів до створення шкільної газети або журналу).

Формування позитивної мотивації на креативність і творчу діяльність – це тривалий процес, який потребує системного підходу та співпраці педагогів, батьків та учнів.

На забезпечення четвертої педагогічної умови було впроваджено такі формувальні заходи: педагогічну технологію «Створення ситуації успіху» з метою викликати у дітей почуття успіху та радості від власних досягнень у навчанні та позакласній діяльності; ігрові методи та прийоми, зокрема: «Кошик креативних думок», «Акваріум творчих рішень», «Мікрофон» тощо; ситуативно-рольова гра, інсценування, гра-драматизація, грабесіда, гра-мандрівка, екскурсія, театральна мінівистава тощо; творчі вправи «Дофантазуємо продовження казки»; «Придумати закінчення певного речення (наприклад, з казки), яке найбільше сподобалося (чи здивувало або вразило)»; використання методу «Storytelling».

П'ятою педагогічною умовою розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності визначено розвиток творчого мислення молодших школярів засобами гри.

Розвиток творчого мислення молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти. Гра виступає одним із найефективніших засобів для досягнення цієї мети, адже вона є природною формою діяльності для дітей цього віку.

Наведемо переваги використання гри для розвитку творчого мислення.

1. Стимулювання уяви:

1) гра створює простір для фантазії, де діти можуть вільно вигадувати та експериментувати;

2) рольові ігри, ігри-драматизації, ігри з конструктором стимулюють уяву та допомагають дітям створювати нові образи та ідеї;

3) розвиток гнучкості мислення:

– ігри з правилами;

– головоломки;

– логічні ігри.

Це вимагає від дітей швидко адаптуватися до змін, шукати різні підходи до вирішення завдань, сприяє розвитку гнучкості мислення, здатності переключатися між різними ідеями та точками зору.

2. Формування оригінальності мислення:

1) творчі ігри;

2) ігри з несподіваними поворотами сюжету;

3) ігри-експерименти, що спонукають дітей до пошуку нестандартних рішень, генерування оригінальних ідей, допомагають дітям розвинути здатність мислити поза шаблонами.

3. Розвиток продуктивності мислення:

1) ігри, що вимагають швидкого прийняття рішень, генерування великої кількості ідей за короткий проміжок часу, сприяють розвитку продуктивності мислення:

– ігри-мозкові штурми;

– ігри-естафети.

4. Створення позитивної атмосфери:

1) ігри, що створюють позитивну емоційну атмосферу, де діти не бояться помилятися, експериментувати та висловлювати свої ідеї, це є важливим фактором для розвитку творчого потенціалу;

2) ігри для розвитку творчого мислення:

3) рольові ігри, що дозволяють дітям приміряти на себе різні ролі, створювати власні історії та сценарії, розвивають уяву, фантазію, здатність до імпровізації;

4) ігри-драматизації, що сприяють розвитку емоційного інтелекту, вміння виражати свої почуття та емоції, допомагають дітям краще зрозуміти себе та інших;

5) ігри з конструктором, що розвивають просторове мислення, логіку, здатність до конструювання, допомагають дітям втілювати свої ідеї в реальність.

6) головоломки та логічні ігри:

– розвивають логічне мислення, здатність до аналізу та синтезу;

– вчать дітей знаходити нестандартні рішення;

7) творчі ігри:

– ігри з малюванням, ліпленням, аплікацією, музикою, танцями (допомагають дітям виражати свої почуття та емоції через різні види мистецтва);

– ігри-експерименти (допомагають дітям досліджувати навколишній світ, відкривати для себе нові явища та закономірності, розвивають допитливість, дослідницький інтерес).

Використання гри як засобу розвитку творчого мислення є ефективним та цікавим способом навчання для молодших школярів.

Функція вчителя початкових класів під час використання гри як засобу розвитку творчого потенціалу учнів є багатогранною та надзвичайно важливою. Вона виходить далеко за межі простого спостереження за дітьми, а включає в себе активну участь у процесі, спрямовану на стимулювання творчості та розкриття потенціалу кожного учня.

Основні функції вчителя:

1) організатор:

– створення сприятливого ігрового середовища, яке стимулює уяву та творчість;

– підбір ігор, що відповідають віковим особливостям та інтересам учнів;

– розробка та адаптація ігрових завдань, що сприяють розвитку творчого мислення;

2) модератор:

– створення атмосфери довіри та підтримки, де учні не бояться висловлювати свої ідеї;

– стимулювання дітей до активної участі в грі, заохочення їхньої ініціативи;

– надання допомоги та підтримки учням, які відчувають труднощі;

– спрямування гри в потрібне русло, але без нав’язування власних ідей;

3) спостерігач:

– спостереження за процесом гри, аналіз поведінки та творчих проявів учнів;

– виявлення індивідуальних особливостей та творчих здібностей кожного учня;

– фіксація прогресу в розвитку творчого потенціалу учнів;

4) натхненник:

– стимулювання уяви учнів, заохочення їх до пошуку нестандартних рішень;

– підтримка та розвиток творчих ідей учнів4

– створення ситуацій успіху, де кожен учень може відчути себе творцем;

5) оцінювач:

– оцінювання не лише результату гри, але й процесу творчої діяльності учнів;

– використання позитивної оцінки та заохочення, замість критики та покарань;

– надання конструктивного зворотного зв'язку, що сприяє подальшому розвитку творчого потенціалу учнів.

Вчитель повинен бути сам творчою особистістю, здатною до імпровізації та генерування нових ідей. Важливо вміти адаптувати ігри до потреб конкретного класу та окремих учнів, необхідно створювати умови для співпраці та взаємодії між учнями під час гри. Вчитель повинен вміти використовувати різні види ігор, що сприяють розвитку різних аспектів творчого мислення. Використання гри як засобу розвитку творчого потенціалу учнів вимагає від вчителя високого рівня професіоналізму, творчого підходу та вміння створювати сприятливу атмосферу для розвитку творчості.

На реалізацію п’ятої педагогічної умови були спрямовані творчі завдання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; мистецької освітньої галузі; мовно-літературної освітньої галузі тощо; позакласна діяльність (бесіди, ранкове коло, віртуальні подорожі, колективні творчі проєкти тощо), зміст якої сприяв розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності; використання індивідуальних і колективних творчих завдань, що

заохочують прояв креативності молодших школярів та їхні вміння працювати в команді; ситуативні вправи, спрямовані на розвиток творчого мислення дітей, творчий підхід до вирішення завдань тощо; завдання на кшталт: «Давайте уявимо…» (на прикладі певної незвичайної ситуації) тощо; проблемні завдання, що потребують творчого бачення проблеми та шляхів її вирішення; складання розповіді за малюнком; виконання вправи різними способами; створення власних проєктів.

2.3. Результати педагогічного експерименту та динаміка розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності

Результати, одержані у процесі діагностики складників творчого потенціалу молодших школярів на констатувальному етапі педагогічного експерименту дали змогу визначити спрямованість на творчу діяльність, пізнання феномену творчості, розвиток творчого мислення учнів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Рівень сформованості здатності молодших школярів до творчого мислення на контрольному етапі педагогічного експерименту

Рівень	ЕГ	КГ
Високий	20 %	15 %
Середній	65 %	50 %
Низький	15 %	35 %

Сьогодні сучасній школі необхідні креативні вчителі, здатні розвивати творчий потенціал молодших школярів, знаходити відповіді на складні професійні питання, бачити усі варіанти вирішення педагогічного завдання обрати оптимальний з них.

Розглянемо динаміку сформованості у молодших школярів здібності бачити проблеми на контрольному етапі експерименту (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Рівень сформованості у молодших школярів здібності бачити проблеми на контрольному етапі педагогічного експерименту

Рівень	ЕГ	КГ
Високий	16 %	10 %
Середній	64 %	55 %
Низький	20 %	35 %

Простежимо динаміку сформованості у молодших школярів здатності до творчої самореалізації на контрольному етапі педагогічного експерименту (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Рівень сформованості у молодших школярів здатності до творчої самореалізації на контрольному етапі педагогічного експерименту

Рівень	Експериментальна група	Контрольна група
Високий	25 %	18 %
Середній	70 %	72 %
Низький	5 %	15 %

Розвиток особистісно-ціннісного компонента творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності є важливим завданням сучасної освіти. Цей процес передбачає формування в учнів не лише творчих здібностей, але й системи цінностей, які визначають спрямованість їхньої творчої діяльності. Важливо показати учням, що творчість – це не лише розвага, але й спосіб самовираження, пізнання світу, вирішення проблем, необхідно підкреслювати цінність творчого процесу, а не лише його результату. Творчість має бути спрямована на добро, на користь суспільству, тому потрібно виховувати в учнів такі якості, як чесність, відповідальність, повага до чужої думки, розвивати в учнів здатність бачити красу в навколишньому світі, в мистецтві, в людських стосунках,

знайомити молодших школярів з різними видами мистецтва, розвивати їхню здатність до естетичної оцінки.

На контрольному етапі експерименту після проведення формувальних заходів було здійснено порівняльну характеристику динаміки особистісно-ціннісного компонента творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності в ЕГ та КГ (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Рівні сформованості особистісно-ціннісного компонента розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності на контрольному етапі експерименту

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Особистісно-ціннісний	Контрольний	ЕГ	36 %	47 %	15 %
		КГ	24 %	35 %	41 %

Як бачимо з результатів таблиці 2.7, в ЕГ на контрольному етапі показник високого рівня сформованості особистісно-ціннісного компонента творчого потенціалу молодших школярів становив 36 %, а в КГ – 24 %, показник середнього рівня в ЕГ був на 12 % вищим, ніж в КГ, і на 24 % нижчим у низькому рівні, що свідчить про суттєві відмінності та ефективність формувальних заходів, спрямованих на реалізацію педагогічних умов, що впроваджуважился в ЕГ.

Розвиток мотиваційного компонента творчого потенціалу молодших школярів є ключовим аспектом формування творчої особистості, він визначає прагнення дитини до творчої діяльності, її зацікавленість та наполегливість у досягненні творчих цілей. Розвиток мотиваційного компонента творчого потенціалу – це безперервний процес, тому необхідно постійно створювати умови для стимулювання творчої активності молодших школярів.

Рівні сформованості мотиваційного компонента творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності на контрольному етапі експерименту наведено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Рівні сформованості мотиваційного компонента розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності на контрольному етапі експерименту

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	Контрольний	ЕГ	38 %	60 %	2 %
		КГ	15 %	60 %	25 %

Як свідчать результати таблиці 2.8, в ЕГ на контрольному етапі показник високого рівня сформованості особистісно-ціннісного компонента творчого потенціалу молодших школярів становив 38 %, а в КГ – 15 %, показник середнього рівня в ЕГ та КГ було по 60 %, на низькому рівні в ЕГ показник – 2 %, в КГ – 25 %, що підтверджує ефективність педагогічних умов, запроваджених в ЕГ.

Динаміку показників розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності за мисленнєво-креативним компонентом наведено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Рівні сформованості мисленнєво-креативного компонента розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності на контрольному етапі експерименту

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Мисленнєво-креативний	Контрольний	ЕГ	20 %	60 %	20 %
		КГ	21 %	53 %	26 %

За результатами таблиці 2.10, в ЕГ на контрольному етапі показник високого рівня сформованості особистісно-ціннісного компонента творчого потенціалу

молодших школярів становив 20 %, а в КГ – 21 %, показник середнього рівня в ЕГ становила 60 %, в КГ – 53 %,, на низькому рівні в ЕГ показник – 20 %, в КГ – 26 %, що підтверджує ефективність педагогічних умов, запроваджених в ЕГ.

Результати діагностики творчо-діяльнісного компонента розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності після проведення формувальних заходів на контрольному етапі представлено в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Рівні сформованості творчо-діяльнісного компонента розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності на контрольному етапі експерименту

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Творчо-діяльнісний	Контрольний	ЕГ	35 %	55 %	10 %
		КГ	25 %	50 %	25 %

Діагностика творчо-діяльнісного компонента розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності на контрольному етапі також засвідчила значну динаміку в ЕГ.

Так, За результатами таблиці 2.10, в ЕГ на контрольному етапі показник високого рівня сформованості особистісно-ціннісного компонента творчого потенціалу молодших школярів становив 35 %, а в КГ – 25 %, показник середнього рівня в ЕГ становила 55 %, в КГ – 50 %, на низькому рівні в ЕГ показник – 10 %, в КГ – 25 %, що підтверджує ефективність педагогічних умов, запроваджених в ЕГ.

Застосування креативно спрямованих методів навчання та творчих завдань допомагає створити в освітньому процесі сприятливі умови для розвитку творчого потенціалу молодших школярів, що, в свою чергу, сприяє їхньому успішному навчанню та розвитку.

У процесі дослідження виявлено, що ефективність процесу розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності сприяє застосування креативно спрямованих методів навчання, творчих завдань).

З метою кількісної перевірки ефективності вжитих заходів і впроваджених педагогічних умов здійснено порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів експерименту. Для цього проведено контрольний зріз стану сформованості структурних компонентів творчого потенціалу молодших школярів експериментальноїі контрольної груп за тією ж методикою, що була визначена для діагностичної роботи на констатувальному етапі педагогічного експерименту.

Ефективність процесу розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності є багатогранною і залежить від комплексу взаємопов'язаних факторів. Розглянемо ключові аспекти, що визначають успішність цього процесу: створення сприятливого середовища (атмосфера підтримки, де діти не бояться помилок; стимулювання допитливості, фантазії та уяви; забезпечення різноманітних матеріалів для творчості).

Використання креативних методів: проєктна діяльність, ігри, творчі завдання; інтерактивні методи, що залучають до активної участі; використання інформаційних технологій.

Індивідуальний підхід: врахування особливостей кожного учня; створення можливостей для самовираження; підтримка та заохочення творчих починань; підвищення кваліфікації педагогів (готовність до впровадження творчих методик, самоосвіта та розвиток0.

Організація освітнього процесу полягає в інтеграції творчості (включення творчих завдань у різні предмети; залучення до позакласних заходів), взаємодія з батьками (спільні творчі проєкти; обмін досвідом та ідеями); особистісні фактори мотивація учнів (розвиток внутрішньої мотивації; формування інтересу до пізнання); розвиток здібностей (уява, фантазія, креативне мислення; вміння генерувати ідеї); самосвідомість (адекватна самооцінка; впевненість у творчих здібностях).

Критерії ефективності освітнього процесу: підвищення творчої активності; розвиток творчих навичок; позитивне ставлення до творчості; зростання самооцінки; зацікавленість у навчанні.

У процесі вторинного діагностування розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності експериментальної та

контрольної груп отримано показники, що засвідчили ефективність упровадження визначених педагогічних умов (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Рівні сформованості компонентів розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності у динаміці

Компоненти	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Особистісно-ціннісний	Констатувальний	ЕГ	10 %	42 %	48 %
		КГ	9 %	41 %	50 %
	Контрольний	ЕГ	41 %	56 %	3 %
		КГ	9 %	46 %	45 %
Мотиваційний	Констатувальний	ЕГ	30 %	35 %	35 %
		КГ	30 %	34 %	36 %
	Контрольний	ЕГ	55 %	40 %	5 %
		КГ	34 %	31 %	35 %
Мисленнєво-креативний	Констатувальний	ЕГ	9 %	46 %	45 %
		КГ	8 %	42 %	50 %
	Контрольний	ЕГ	35 %	60 %	5 %
		КГ	9 %	46 %	45 %
Творчо-діяльнісний	Констатувальний	ЕГ	10 %	30 %	60 %
		КГ	9 %	30 %	61 %
	Контрольний	ЕГ	30 %	65 %	5 %
		КГ	15 %	65 %	20 %

За підсумками контрольного етапу дослідження отримані результати дають можливість визначити рівні розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності у динаміці в ЕГ та КГ.

Високий рівень розвитку творчого потенціалу молодших школярів визначався за:

– здатністю до творчого мислення;

– вмінням доводити свою думку;

– творчим підходом до виконання завдань;

– ступенем комунікативності;

– прагненням до творчої самореалізації;

– повагою до результатів їхньої творчої діяльності;

– умінням креативно взаємодіяти під час проєктної діяльності в групі;

– ініціативністю і самостійністю у виконанні творчих завдань тощо.

Середньому рівню сформованості компонентів розвитку творчого потенціалу молодших школярів властиві зацікавлення творчими видами навчальної діяльності та власна участь в обміні інформацією, у створенні групових творчих проєктів, але без прояву абсолютної самостійності.

Для низького рівня розвитку творчого потенціалу молодших школярів характерні: відсутність творчого підходу до вирішення проблем й оригінальності думок; розуміння творчої діяльності як простого відтворювального виконання завдань; орієнтація на сприйняття зрозумілих ідей.

Динаміка розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності є складним і багатогранним явищем, вона відображає зміни у творчих здібностях, мотивації та особистісних якостях учнів протягом навчання.

Розуміння динаміки розвитку творчого потенціалу молодших школярів дозволяє педагогам ефективно організовувати освітній процес, створювати умови для максимального розвитку творчих здібностей кожного учня.

Особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності полягають у тому, що динаміка розвитку творчого потенціалу може бути нерівномірною, з періодами активного зростання та стабілізації; індивідуальні відмінності у темпах та напрямках розвитку; важливість систематичної та цілеспрямованої роботи з розвитку творчого потенціалу.

У результаті впровадження формувальних заходів на контрольному етапі експерименту було отримано показники, наведені в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Динаміка розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності

Група	Рівні розвитку творчого потенціалу молодших школярів		
	Високий	Середній	Низький
	за результатами констатувального етапу експерименту		
ЕГ	15 %	40 %	45 %
КГ	14 %	41 %	45 %
	за результатами контрольного етапу експерименту		
ЕГ	40 %	55 %	5 %
КГ	20 %	64 %	16 %

Позитивні зрушення у процесі розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльностіможна спостерігати за різними показниками, що відображають зміни у ставленні до торчості, творчої діяльності та результатах креативної діяльності молодших школярів.

Так, в ЕГ на констатувальному етапі педагогічного експерименту показник високого рівня становив 15 %, на контрольному етапі він зріс до 40 %, в той час, як в КГ на констатувальному етапі показник високого рівня дорівнював 14 %, а на контрольному етапі він зріс вдвічі менше, ніж в ЕГ – до 20 %.

Показник середнього рівня в ЕГ на констатувальному етапі педагогічного експерименту показник високого рівня становив 40 %, на контрольному етапі він зріс до 55 %, в той час, як в КГ на констатувальному етапі показник високого рівня дорівнював 41 %, а на контрольному етапі він становив 64 %.

Показник низького рівня в ЕГ на констатувальному етапі педагогічного експерименту показник високого рівня становив 45 %, на контрольному етапі він зменшився в 9 разів – до 5 %, в той час, як в КГ на констатувальному етапі показник

високого рівня дорівнював 45 %, а на контрольному етапі він становив на 25 % менше, тобто 16 %.

Розвиток творчого потенціалу молодших школярів – надзвичайно важливе завдання для вчителів початкових класів та батьків учнів. Сучасний світ швидко змінюється, тому дітям необхідно вміти адаптуватися до нових умов, знаходити креативні рішення та бути готовими до непередбачуваних ситуацій. Творчість допомагає розвинути ці навички, а також сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та вміння працювати в команді. Кожна дитина має свій унікальний творчий потенціал, який необхідно розкрити та розвинути, а творчість дає можливість дітям виразити себе, свої емоції та думки, а також знайти своє місце у світі. Коли діти мають можливість творити, вони відчувають себе більш залученими до навчального процесу та отримують більше задоволення від навчання. Вчителі повинні створити в класі атмосферу підтримки, де діти не бояться помилок і можуть вільно висловлювати свої ідеї, тому доцільно заохочувати дитячу допитливість, фантазію та уяву.

Отже, педагогічний експеримент довів ефективність педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності:

1) ефективна діагностика розвиненості творчих здібностей учнів молодших класів;

2) створення безпечного педагогічно комфортного творчо спрямованого освітнього середовища;

3) активізація пізнавальної діяльності молодших школярів;

4) формування в учнів позитивної мотивації на креативність і творчу діяльність;

5) розвиток творчого мислення молодших школярів засобами гри.

Таким чином, мети дослідження досягнуто, завдання виконано.

ВИСНОВКИ

1. У кваліфікаційній роботі висвітлено теоретичні засади розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів є актуальною проблемою сучасної освіти, її теоретичні засади ґрунтуються на працях відомих психологів та педагогів, які досліджували природу творчості, особливості розвитку творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку та методи їх стимулювання. Основні теоретичні підходи до розвитку творчого потенціалу молодших школярів – теорія творчої особистості, що акцентує увагу на особистісних якостях, що сприяють творчості, таких як незалежність, допитливість, оригінальність; теорія інтелекту, що розглядає творчість як прояв дивергентного мислення, тобто здатності генерувати безліч ідей; теорія діяльності, що розглядає творчість як активну діяльність, спрямовану на створення нового. Серед теоретичних засад розвитку творчого потенціалу – педагогічні концепції (розвивального навчання, особистісно-орієнтованого навчання, Нової української школи), сучасна доктрина освіти України.

2. Розкрито наукові витоки ключових понять дослідження. З’ясовано, що в довідковій літературі термін «творчість» тлумачиться як «форма діяльності людини, спрямована на створення якісно нових для неї цінностей, що мають суспільне значення, тобто важливі для формування особистості як суспільного суб’єкта». Концепції творчості, що існують у науковому світі, незважаючи на їхню різноманітність, дозволили систематизувати інформацію про окремі аспекти й моменти цього феномена. Творчість – це фундаментальна властивість людини, створення нового, вона є вищим рівнем пізнання і пристосування людини до навколишнього середовища; це – діяльність людини, яка створює нові матеріальні й духовні цінності, що мають суспільну значущість. У педагогічному аспекті вивчення феномену творчості значна увага звертається на новизну та суспільну значущість результатів творчої діяльності як основних її критеріїв. У педагогіці творчість розуміється як процес засвоєння матеріальних та духовних цінностей, створених людством, під час якого відбувається формування і розвиток творчої

особистості. Творчий потенціал молодшого школяра – це сукупність його природних задатків, здібностей, набутих знань і вмінь, а також мотивації, які дозволяють йому створювати нові, оригінальні ідеї та продукти. Творчий потенціал молодшого школяра є динамічною системою, яка постійно розвивається під впливом різних факторів, таких як освітнє середовище, вплив сім'ї та оточення, а також особистісні якості дитини.

3. Охарактеризовано принципи розвитку творчого потенціалу молодших школярів: принцип гуманізації (передбачає повагу до особистості кожної дитини, її індивідуальних особливостей та потреб, створення атмосфери доброзичливості, підтримки та співпраці, де кожна дитина відчуває себе вільно та комфортно); принцип демократизації (передбачає залучення дітей до активної участі в освітньому процесі; надання учням можливості висловлювати свої думки, ідеї та пропозиції, а також брати участь у прийнятті рішень); принцип індивідуалізації (передбачає врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, її темпу розвитку, здібностей та інтересів; створення умов для самореалізації кожної дитини, надаючи їй можливість працювати в індивідуальному темпі та вибирати види діяльності, які їй подобаються); принцип інтеграції (передбачає поєднання різних видів діяльності, форм та методів навчання, інтеграцію творчих завдань в різні предмети, використання міжпредметних зв'язків); принцип креативності (передбачає використання креативних методів та прийомів навчання, проєктної та ігрової діяльності, ігри, творчих завдань, стимулювання уяви, фантазії та креативне мислення дітей, надання їм можливості експериментувати та шукати нестандартні рішення); принцип системності (передбачає систематичне та цілеспрямоване планування та організацію освітнього процесу, спрямованого на розвиток творчого потенціалу дітей, використання різноманітних форм і методів роботи, створення умов для розвитку творчих здібностей у різних видах діяльності); принцип практичної спрямованості (передбачає зв'язок навчання з життям, використання набутих знань та вмінь у практичній діяльності, надання можливості молодшим школярам застосовувати свої творчі здібності для вирішення реальних проблем та завдань). Дотримання цих принципів дозволяє створити сприятливі умови для

розвитку творчого потенціалу молодших школярів, що сприяє їхньому успішному навчанню та розвитку.

4. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови (ефективна діагностика розвиненості творчих здібностей учнів молодших класів; створення безпечного педагогічно комфортного творчо спрямованого освітнього середовища; активізація пізнавальної діяльності молодших школярів; формування в учнів позитивної мотивації на креативність і творчу діяльність; розвиток творчого мислення молодших школярів засобами гри). На забезпечення першої педагогічної умови було спрямовано такі формувальні заходи: технологія «Банк ідей і розробка креативного проєкту»; бесіда; тестування учнів; анкетування їхніх батьків. На реалізацію другої педагогічної умови – такі формувальні заходи: методичний семінар для вчителів початкових класів «Особливості творчо спрямованого освітнього середовища»; креативне оформлення разом з учнями та їхніми батьками класної кімнати; створення презентацій; проведення виховних годин для молодших школярів: «Політ фантазії», «Як я уявляю майбутнє планети Земля» тощо. На забезпечення третьої педагогічної умови були спрямовані творчі завдання на уроках мовно-літературної освітньої галузі, інтегрованого курсу «Я досліджую світ», зміст яких повністю відповідав пізнавальним інтересам і запитам дітей, рівню їхніх інтелектуальних можливостей і сприяв розвитку творчого потенціалу. На забезпечення четвертої педагогічної умови було впроваджено такі формувальні заходи: педагогічну технологію «Створення ситуації успіху» з метою викликати у дітей почуття успіху та радості від власних досягнень у навчанні та позакласній діяльності; творчі вправи «Дофантазуємо продовження казки»; «Придумати закінчення певного речення (наприклад, «Впізнайте, з казки …»), яке найбільше сподобалося (чи здивувало або вразило)»; використання методу «Storytelling». На реалізацію п’ятої педагогічної умови було спрямовано використання індивідуальних і колективних творчих завдань, що заохочують прояв креативності молодших школярів, розвиток творчого мислення дітей, творчий підхід до вирішення завдань тощо; завдання на кшталт: «Давайте уявимо…» (на прикладі певної незвичайної ситуації) тощо; ігрові методи та прийоми, зокрема: «Кошик креативних думок», «Акваріум творчих рішень», «Мікрофон» тощо; ситуативно-

рольова гра, інсценування, гра-драматизація, грабесіда, гра-мандрівка, екскурсія, театральна мінівистава тощо; проблемні завдання, що потребують творчого бачення проблеми та шляхів її вирішення; складання розповіді за малюнком; виконання вправи різними способами; створення власних проєктів.

В процесі дослідження експериментально перевірено ефективність педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності й підтверджено їхню ефективність. Так, в ЕГ на констатувальному етапі педагогічного експерименту показник високого рівня становив 15 %, на контрольному етапі він зріс до 40 %, в той час, як в КГ на констатувальному етапі показник високого рівня дорівнював 14 %, а на контрольному етапі він зріс вдвічі менше, ніж в ЕГ – до 20 %. Показник середнього рівня в ЕГ на констатувальному етапі педагогічного експерименту показник високого рівня становив 40 %, на контрольному етапі він зріс до 55 %, в той час, як в КГ на констатувальному етапі показник високого рівня дорівнював 41 %, а на контрольному етапі він становив 64 %. Показник низького рівня в ЕГ на констатувальному етапі педагогічного експерименту показник високого рівня становив 45 %, на контрольному етапі він зменшився в 9 разів – до 5 %, в той час, як в КГ на констатувальному етапі показник високого рівня дорівнював 45 %, а на контрольному етапі він становив на 25 % менше, тобто 16 %.

Таким чином, доведено ефективність педагогічних умов розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі освітньої діяльності. Мети домлідення досягнуто, поставлені завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвська В. В. Креативність. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 432 с.

2. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності : проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 14–41.

3. Антюхова Н. І. Аналіз творчості та креативності в сучасних наукових теоріях та концепціях. *Сучасні проблеми германського та романського мовознавства* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (23 квітня 2014, Рівне). Рівне, 2014. URL: http://fif.16mb.com/konferentsii-konkursy-ta-hranty (дата звернення: 24.07.24).

4. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 3. С. 5–14.

5. Бистрова Ю. В. Креативна компетентність особистості: зміст та основні напрямки формування у вищій школі. Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні : монографія / К. М. Андрющенко [та ін.]; за ред.: Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. Харків, 2015. 6.1. С. 396–407.

6. Білинський А. М. Творче освітньо-інформаційне середовище як чинник розвитку особистості вчителя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка* / гол. ред. Г. Терещук ; редкол.: Л. Вознюк, В. Кравець, В. Мадзігон [та ін.]. Тернопіль, 2012. №2. С. 15–21.

7. Бурлова Ю. А. Психологічний супровід розвитку креативної компетентності підлітків : кваліфікаційна робота / науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Остапчук О. Є. Кривий Ріг, 2022. 69 с.

8. Вербець В. В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді : дис. д-ра пед. наук : 13.00.01. Рівне, 2005. 495 с.

9. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ : Академія, 2006. 256 с.

10. Гіптерс З. В. Культурологічний словник-довідник. Київ : ВД «Професіонал», 2006. 328 с.

11. Гончаренко С., В. Кушнір, Г. Кушнір. Методологічні особливості наукових поглядів на педагогічний процес. *Шлях освіти*. 2008. № 4 (50). С. 2–10.

12. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

13. Давиденко А. Науково-дослідницька діяльність учнів – членів Малої академії наук України : посібник для вчителів та учнів. Чернігів : РВВ-ЧОІППО, 2001. 38 с.

14. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). Київ : Райдуга, 1994. 61 с.

15. Дімітрова-Бурлаєнко С. Д. Ґенеза поняття «креативна компетентність» у контексті психолого-педагогічних досліджень. *Педагогіка та психологія*. 2017. Вип. 58. С. 3–14.

16. Джус О., Павлишин І. Виховний потенціал творчої спадщини видатних представників методико-біологічної науки. *Обрії*. 2007. № 1. С. 3–6.

17. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. 3-тє видання : підручник. Рівне, 2015. 304 с.

18. Доценко С. О. Іващенко М. В. Щербакова О. О. Розвиток творчої уяви учнів у контексті STEM-освіти. *Nastolení moderní vědy, Nastolení moderní vědy po Pedagogické vědy. Filologie. Psychologie a sociologie* : materiály XIII Mezinárodní vědecko-praktická konference (Praha 22–30 zaři, 2017). Praha, Publishing House «Education and Science», 2017. S. 54–57.

19. Доценко Д. Розвиток творчих здібностей учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу (теоретичні та методологічні засади) : монографія. Харків : «Мітра», 2018. 380 с.

20. Доценко С. О. Творчі методи прийняття ефективних рішень *Професійна освіта: методологія, теорія та технології* : зб. наук. праць / ред. колегія І. І. Доброскок (голов. ред) та ін. Київ. : Педагогічна думка, 2017. Вип. 6. С. 32–47.

21. Дяченко М. Д. Творча особистість майбутнього журналіста як соціально-педагогічний феномен. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць / редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2011. Вип. 19 (72). С. 84–91.

22. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

23. Естетика: словник найбільш уживаних термінів (українською та російською мовами / уклад. Г. Г. Гуріна. Харків : ХДАК, 2005. 91 с.

24. Загвязинський В. І. Теорія навчання і виховання : посібник. URL: https://stud.com.ua/47371/pedagogika/teoriya_navchannya_i_vihovannya.

25. Завгородня О. В. Назаревич В. В., Гордова О. В., Борейчук І. О., Барбашова І. А. Розвиток особистості в сучасному освітньому просторі : колект. монографія [ред. : О.В. Горецька ; Бердян. держ. пед. ун-т.]. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. 329 с.

26. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2002. 304 с.

27. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень : колективна монографія / за ред. В. Моляко, О. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.

28. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти : монографія. Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи / за ред. І. А. Зязюна. Київ : Віпол, 2000. С. 11–57.

29. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії : навчальний посібник. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.

30. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посібник. Київ : МАУП, 2000. 312 с.

31. Клименко В.В. Механізм творчості: функціональні дефекти, компенсація, норма. *Вісник Київського міжнародного університету*. Київ : Правові джерела, 2002. Вип. 1. С. 173–185.

32. Клименко В. В. Механізм творчості: чи можна його розвивати. Київ : Шкільний світ, 2001. 96 с.

33 Клименко В. Психологічна підтримка творчості учня. *Психолог*. 2002. № 46–47. С. 52–60.

34. Клименко В. В. Психологія творчості : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.

35. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV … від 3 вересня 2019 року № 27-IX). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html. (дата звернення: 28.06.2024).

36. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету міністрів України № 988-р. від 14 грудня 2016 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934 (дата звернення: 11.08.2024 р.).

37. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 2. С. 17–30.

38. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття. *Вища школа*. 2002. № 1. С. 35–41.

39. Корольова Л. М. Дефініції поняття «креативність молодших школярів». *Професійна освіта та освіта дорослих в сучасних соціокультурних умовах: теорія, методологія, практика* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.(24–25 вер. 2015 р.). Запоріжжя, 2015. URL: http://konpod.blogspot.com/p/blog-page_22.html (дата звернення: 17.06.24).

40. Корольова Л. М. Дослідження структури креативних здібностей особистості. *Неперервна освіта нового сторіччя* : досягнення та перспективи: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (18–25 квіт. 2016 р.). Запоріжжя, 2016. Вип. 1 (23). URL: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip23.html 29 (дата звернення: 17.06.24).

41. Корольова Л. М. Чинники, які визначають зміст феномену «креативність молодших школярів». *Молодий вчений*. 2016. N 2 (29). С. 289–292.

42. Литовченко О. В. Специфіка мотивації творчої особистості підлітка (теоретичний аспект). *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Київ, 2008. Вип. 12. Кн. 1. С. 265–271.

43. Мартинюк І. О. Творчий потенціал і самореалізація особистості. *Психологія і педагогіка життєтворчості*. Київ [б. в.], 1996. 792 с.

44. Методи і прийоми розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів початкових класів : методичний посібник / упорядник М. П. Крилевець. Полтава : ПОІППО, 2009. 92 с.

45. Моляко В. О., Музика Л. О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир : Рута, 2006. 320 с.

46. Моляко В. О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 8. С. 1–4.

47. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої професійної діяльності. *Науково-методичне забезпечення розвитку професійної освіти в умовах нових викликів* : наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України, 17 листопада 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2022. 4(2). С. 1–7. URL: https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4234 (дата звернення: 28.06.2024).

48. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / уклад. І. А. Зязюн, О. М. Семашко. *Рідна школа*. 1995. № 12. С. 29–52.

49. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. Київ : Освіта, 2001. № 38. С. 2–4.

50. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html. (дата звернення: 28.06.2024).

51. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Київ : Знання, 2005. 319 с.

52. Ніколаєнко С. М. Нова стратегія освіти України. *Вісник післядипломної освіти*. 2010. Вип. 2. С. 105–121.

53. Нісімчук А. С. Педагогіка : підручник. Київ : Атака, 2007. 344 с.

54. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка*. 2016. Вип. 11. 154 с. С.120–131.

55. Павленко В. В. Розвиток креативності молодших школярів : монографія / за ред. проф. О. Є. Антонової. Житомир, 2017. 158 с.

56. Петришин Л. Й. Теоретико-аналітичний підхід до проблеми креативності як прояву творчого особистісного розвитку. *Молодь і ринок*. 2012. № 5. С. 94–98.

57. Педагогіко-психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Харків : Прапор, 2009. 672 с.

58. Педагогіка вищої школи : словник-довідник / упорядник О. О. Фунтікова. Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2007. 404 с.

59. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М. Д. Київ : Педагогічна думка, 2001. 514 с.

60. Приходченко К. Формування особистісних якостей навчаючих у творчому освітньо-виховному середовищі навчального закладу. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2011. №1 (8). С. 42–46.

61. Про виховання дітей та молоді : Закон України. *Освіта України*. 2004. 14 вересня. С. 4–6.

62. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи : Наказ МОН від 23.03.2018 № 283. URL: https://imzo.gov.ua/2018/03/25/nakaz-mon-vid-23-03-2018-283-pro-zatverdzhennya-metodychnyh-rekomendatsij-schodo-orhanizatsiji-osvitnoho-prostoru-novoji-ukrajinskoji-shkoly/. (дата звернення: 28.06.2024).

63. Про освіту : Закон України. від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19. (дата звернення: 28.06.2024).

64. Про охорону дитинства : Закон України із змінами, внесеними згідно із Законами № 3109-III від 07.03.2002 … № 720-IX від 17.06.2020/ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text. (дата звернення: 28.06.2024).

65. Равлюк Т. Діагностика та раннє виявлення творчих здібностей учнів. *Вісник Львівського університету*. 2005. Вип. 20. С. 112–118.

66. Рагозіна В. Теоретичний аспект проблеми творчих здібностей. *Творчість, духовність, гуманізм в просторі освіти* : збірник доповідей науково-практичної конференції. Вінниця : «Універсум-Вінниця», 1998. С. 127–132.

67. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посібник. Київ : ІЗМН, 1996. 236 с.

68. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: навч. посіб. Одеса : Букаєв В. В., 2009. 575 с. 69.

69. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник. 2-ге вид, доп. Київ : Либідь, 2001. 288 с.

70. Сазоненко Г. С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею). Київ : Гнозис, 2004. 684 с.

71. Сисоєва С. О. Особливості процесу творчості й їх врахування у професійній підготовці фахівців. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. праць. Харків : НТУ «ХПІ», 2002. Вип. 3. С. 105–111.

72. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. Київ : Полиграфкнига, 1996. 406 с.

73. Сіверс З. Ф. Феномен творчості як базова складова акмеологічного розвитку особистості. *Освіта і управління*. 2008. № 1. С. 47–55.

74. Січко І. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у педагогічній системі В. О. Сухомлинського. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* Випуск 123(I), С. 236–239.

75. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад. : Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. За заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєвєродонецьк : [б. в.], 2020. 194 с.

76. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. Київ : ЕксОБ, 2004. 304 с.

77. Станіславська Г. П. Розвиток творчих здібностей школярів. Тернопіль, 2007. 64 с.

78. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. Київ, 1976. Т. 2. 554 с.

79. Столяр Г. І. Сучасні педагогічні технології: досвід та інновації. *Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2018. С. 222–223.

80. Сущенко А. В. Гуманізація педагогічної діяльності вчителя : науково-методичний посібник. Запоріжжя : Прем'єр, 2003. 222 с.

81. Сущенко А. В. Теоретико-методичні основи гуманізації педагогічної діяльності вчителя в основній школі : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2004. 44 с.

82. Сущенко Т. І. Пріоритети сучасної освіти та педагогіки з позицій планетарного підходу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2009. № 2. С. 382–389.

83. Тарасенко Г., Прушківська О. Любов помножити на творчість. Початкова школа 1999. № 9. С. 18–21.

84. Ткач Р. В. Психологічні особливості творчої активності особистості. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 1999. 24 с.

85. Третяк Т. М. Прояви творчого потенціалу учнів у науково-технічній творчості. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості : монографія / авт. кол., наук. керівник В. О. Моляко. Київ : Педагогічна думка, 2008. 208 с.

86. Філософський словник соціальних термінів / В. П. Андрущенко, Т. В. Андрущенко, В. Г. Антонечко, В. С. Бакіров, Г. П. Балабанова, А. К. Бичко, І. В. Бичко, К. Ю. Богомаз, І. В. Бойченко [3-тє вид., доповн.]. Київ ; Харків : Р.И.Ф., 2005. 670 с.

87. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2012. 246 с.

93. Brown H. Douglas. Teaching by Principles: an Interactive Approach to Language Pedagogy. White Plains, NY: Longman, 2001. 480 p.

94. Guilford J. P. General Psychology. N.Y. ; L., 1975. 222 p.

95. Taylor C. W. Various approarches to and definitions of creativity / T. Tardif (eds.). *The nature of creativity*. Cambridge : Cambr. Press, 1988. P. 27–49.

96. Torrance E. P. Essesing the furtherresearch of creative potential. *Of creative behavior*. 1980. Vol. 14. N 1. P. 1–19.

97. Torrance E. P. The nature of creativity as manifest in the testing. *The nature of creativity* / T. Tardif (eds.). Cambridge : Cambr. Press, 1988. P. 43–75.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест Торренса на креативність

Тест Торренса на креативність – це широко відомий та авторитетний інструмент для оцінки творчого мислення, розроблений американським психологом Еллісом Полом Торренсом. Він використовується для діагностики креативності у дітей та дорослих, починаючи з дошкільного віку.

Основні характеристики тесту

Мета: оцінка рівня розвитку креативного мислення, виявлення творчого потенціалу.

Вікові категорії: підходить для різних вікових груп, починаючи з 5 років.

Показники оцінювання: плавність (кількість ідей); гнучкість (різноманітність ідей); оригінальність (рідкість ідей); розробленість (деталізація ідей).

Тест Торренса є одним з найбільш надійних та валідних інструментів для діагностики креативності. Він дає змогу оцінити не лише кількість, але й якість творчих ідей, може використовуватися як для індивідуальної, так і для групової діагностики.

Вербальна форма тесту: містить завдання, що вимагають від досліджуваного генерувати ідеї у відповідь на словесні стимули. Наприклад, завдання «Придумай якомога більше способів використання звичайного предмета».

Образотворча форма тесту: містить завдання, що вимагають від досліджуваного доповнити незакінчені малюнки або створити композиції з геометричних фігур. Наприклад, завдання «Домалюй фігури, щоб вийшли цікаві малюнки».

Використання результатів тесту: результати тесту можуть використовуватися для:

– виявлення обдарованих дітей;

– розробки індивідуальних програм розвитку творчих здібностей;

– оцінки ефективності навчальних програм;

– проведення наукових досліджень.

Переваги тесту Торренса:

1) висока надійність та валідність;

2) можливість оцінити різні аспекти креативності;

3) підходить для різних вікових груп;

4) простота використання та обробки результатів.

Тест Торренса є цінним інструментом для психологів, педагогів та батьків, які прагнуть розвивати творчий потенціал дітей та дорослих.

Додаток В

Тест Гілфорда на дивергентне мислення

Тест Гілфорда на дивергентне мислення – це комплекс методик, розроблених американським психологом Дж. Гілфордом для оцінки здатності людини генерувати різноманітні та оригінальні ідеї. Це – один з основних інструментів для діагностики креативності, дивергентного мислення та творчого потенціалу.

Мета тесту: оцінка дивергентного мислення – здатності знаходити безліч рішень для однієї проблеми. Структура тексту: складається з ряду завдань, що вимагають від досліджуваного генерувати різноманітні відповіді.

Показники оцінювання: 1) плавність: кількість згенерованих ідей; 2) гнучкість: різноманітність категорій ідей; 3) оригінальність: рідкість ідей, їхня нестандартність; 4) розробленість: деталізація та розвиненість ідей.

Основні завдання тесту

1. Використання предметів: придумати якомога більше способів використання звичайних предметів (наприклад, цегли, газети).

2. Словесна асоціація: знайти якомога більше слів, пов’язаних зі словом.

3. Створення малюнків: доповнити незакінчені малюнки або створити нові на основі заданих елементів.

4. Створення історій: придумати цікаві історії на задану тему.

Особливості тесту: Гілфорд виділив дивергентне мислення як окремий компонент інтелекту, відмінний від конвергентного мислення (здатність знаходити єдине правильне рішення). Тест Гілфорда дозволяє оцінити не лише кількість, але й якість творчих ідей, використовується для оцінки творчого потенціалу.

Використання результатів:

– виявлення обдарованих дітей та дорослих;

– розробка програм розвитку креативності;

– профорієнтація та кар'єрне консультування;

– наукові дослідження в галузі психології творчості.

Додаток В

Тест «Незакінчені малюнки» – проєктивна методика, щовикористовується для дослідження творчої уяви, креативності, діагностики емоційного стану, виявлення творчих здібностей, деяких аспектів особистості дитини, розробки індивідуальних програм розвитку творчості.

Сутність методики: дитині пропонуються незакінчені малюнки (лінії, фігури, обриси), які вона повинна доповнити, щоб створити цілісні зображення. Те, як дитина доповнює малюнки, відображає її уяву, творчі здібності, а також її внутрішній світ.

Процедура проведення: підготовка матеріалів (аркуші паперу з незакінченими малюнками (зазвичай 10–12 малюнків), олівці або фломастери).

Інструкція: дитині пояснюють, що їй потрібно домалювати незакінчені малюнки так, щоб вийшли цікаві зображення. Немає правильних чи неправильних відповідей, головне – проявити свою фантазію. Виконання завдань: дитина самостійно працює над кожним малюнком. Час виконання зазвичай не обмежується, але важливо спостерігати за темпом роботи.

Аналіз результатів: аналізуються оригінальність та креативність створених зображень; складність та деталізація малюнків; емоційна виразність зображень; сюжети та образи, які дитина використовує.

Критерії оцінювання: 1) оригінальність – наскільки незвичайні та унікальні створені зображення; 2) гнучкість – здатність дитини використовувати різні підходи та ідеї; 3) деталізація – наскільки детально та ретельно опрацьовані малюнки; 4) емоційність – наскільки емоційно насичені створені зображення; 5) змістовність – наскільки логічно та зв’язно дитина описує свої малюнки.

Інтерпретація результатів: високий рівень оригінальності та гнучкості свідчить про розвинену творчу уяву та креативність; детальні та емоційно насичені малюнки можуть відображати багатий внутрішній світ дитини. Стереотипні та примітивні малюнки можуть свідчити про низький рівень розвитку творчих здібностей або про емоційні проблеми.